
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Turull, Isabel; Martínez-Gil, Víctor, dir. Carles Riba lingüista. 2008.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/44627>

under the terms of the license

CARLES RIBA LINGÜISTA

*Entre nosaltres humans,
déus! els mots són només per a entendre'ns i no per a entendre'ls*

Treball de recerca de doctorat

alumna: Isabel Turull i Crexells

Doctorat en Llengua i Literatura Catalanes

Departament de Filologia Catalana - UAB curs 2007-2008

director: Professor Víctor Martínez-Gil

Alumna: Isabel Turull i Crexells
Treball de recerca de doctorat
Director professor Víctor Martínez-Gil
Doctorat en Llengua i Literatura Catalanes

“Carles Riba lingüista”

Departament de Filologia Catalana
UAB curs 2007-2008

Paraules clau: Carles Riba – lingüística – Pompeu Fabra – Plató – Classicisme francès – *Questione della Lingua*

Resum:

Estudi de l'evolució de les idees de Riba sobre la llengua, seguint per una banda la seva maduració personal i per l'altra l'assoliment encara que per poc temps d'una certa estabilitat del català. Les indicacions de Fabra als escriptors són seguides per Riba amb entusiasme i sobretot ambició: tant de posar a la prova aquell instrument que havia de ser dúctil com d'aprofundir sobre els mateixos fonaments filosòfics del llenguatge. Com a fonts del seu pensament cal tenir en compte en primer lloc Ors i el Noucentisme en general, com també Vossler i l'Idealisme alemany. Cal esmentar també l'admiració que Riba sent pel Classicisme francès i que probablement és independent de la seva relació amb el Noucentisme, així com el seu interès pels filòsofs grecs, Plató en particular.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ

Intenció del present treball.....	p. 4
Descripció dels materials.....	p. 6

CAPÍTOL 1 Col·locació en l'espai i el temps

Les idees lingüístiques a Europa i la formació de Carles Riba.....	p. 10
Pompeu	
Fabra.....	p. 15
El Noucentisme.....	p. 17

CAPÍTOL 2 Evolució de l'ideari lingüístic de Riba: els reculls d'articles publicats en vida de l'autor

Escolis i altre articles (1921)

Cronologia.....	p. 21
Sobre la traducció.....	p. 23
La llengua en la traducció.....	p. 25
La llengua.....	p. 27
Riba i Fabra.....	p. 29

Els Marges (1927)

Cronologia.....	p. 32
La llengua.....	p. 35
La llengua en la traducció.....	p. 38
Josep Pla.....	p. 40

Per comprendre (1937)

Cronologia.....	p. 43
La llengua.....	p. 44
“Els poetes i la llengua comuna”	p. 48
La traducció.....	p. 50
Manuel de Cabanyes.....	p. 51

... més els poemes (1957)

Cronologia.....	p. 54
La llengua: consideracions sobre alguns autors.....	p. 57
Maragall.....	p. 59
La segona traducció de l’ <i>Odissea</i> i altres traduccions de clàssics.....	p. 63
La llengua: alguns consideracions teòriques.....	p. 66

CAPÍTOL 3. Ideari lingüístic de Riba en altres textos

Cronologia.....	p. 71
“Pompeu Fabra i el <i>Diccionari General de la Llengua Catalana</i> ”	p. 72
L’edició crítica de la <i>Nausica</i> maragalliana.....	p. 77
“ <i>Evolución de la lengua literaria en Cataluña</i> ”	p. 80
Carta al director de la revista <i>Destino</i> , 15-V-1948.....	p. 81

CAPÍTOL 4 Conclusions p.85

BIBLIOGRAFIA..... p.90

INTRODUCCIÓ

Intenció del present treball

La idea original del present treball va sorgir en dos moments distints, el primer comentant amb en Joan Soler, de l'Institut d'Estudis Catalans, les dificultats que havia creat la presència d'hàpaxs en l'obra de Carles Riba per a l'elaboració del *Diccionari del català contemporani*. Sabem que, seguint el corrent que veu actualment l'elaboració d'aquesta mena de diccionaris no normatius sinó descriptius per a les llengües de cultura (pensem per exemple al De Mauro per a l'italià, el Moliner per al castellà, etc¹), l'Institut ha elaborat un corpus de referència del català (el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*) que recull 52 milions de paraules basant-se en l'obra d'autors considerats representatius. És evident que Riba havia de tenir cabuda entre aquests autors representatius, però alguns dels criteris que havia posat en pràctica en la utilització del lèxic o en la creació de neologismes potser no corresponen als que considerem vàlids actualment. Per aquest motiu ens va semblar que podia ser de certa utilitat un estudi aprofundit de la llengua de Carles

---

¹ *Grande dizionario italiano dell'uso*, ideato e diretto da Tullio De Mauro, Utet, Torino 1999; M. Moliner, *Diccionario de uso del español*, Madrid: Gredos, 1990

Riba, i aquesta idea se'ns va veure reafermada en llegir, en un segon moment, l'article de Miquel Dolç on aquest s'expressava en els següents termes:

“L'únic que, al meu entendre, havia de combinar, fins a llur radical fusió, el fet literari, concebut com un afer substancial, amb el fet lingüístic, i la seva responsabilitat era Carles Riba. (...) M'estic referint a un procés lent, complex, sovint polèmic, que ocupa tota la vida d'aquest “home essencial”, com l'ha definit Joan Ferraté². Fóra molt útil i alliçonador, per a capir-lo en tot el seu abast, un estudi minuciós de l'evolució de la llengua de Carles Riba a través de tots els seus escrits, en prosa i en vers, des de la seva naixença al món de les lletres fins als últims anys, sobretot a través de les seves dues versions de l'Odissea” (DOLÇ, 1986 : 27).

Abans d'acarar-nos amb l'aspecte de la pràctica lingüística del nostre autor, ens va semblar que calia tanmateix investigar també quina era l'actitud teòrica d'un home que no es va limitar exclusivament a la creació literària, i és així com hem elaborat aquest treball de recerca circumscriuint-lo a aquest aspecte.

És cert que Riba, de la mateixa manera que no va pretendre mai elaborar una teoria de la crítica literària, com afirma ell mateix en diverses ocasions i els crítics han tingut en compte (veg. per ex. TERRY 1967 : 7-9 o també MALÉ 2001 : 12), tampoc no va elaborar una teoria lingüística. Això no vol dir, però, que les seves decisions en aquest camp no responguin a una certa, i diríem que molt clara i ferma, actitud respecte al fet lingüístic. L'objectiu d'aquest treball és justament resseguir quina és aquesta actitud i especialment com evoluciona a través del temps. El fet que no existeixi un sol text teòric de referència fa que sovint les mateixes idees apareguin repetides en diverses ocasions, i és per aquest motiu que hem seguit el criteri de fixar-nos principalment en els reculls d'articles que el propi Riba va publicar al llarg de la seva vida, que ens semblen representatius en qualsevol cas d'aquesta evolució cronològica. Excepcionalment hem tingut en compte algun altre text, com l'edició de la *Nausica* de Joan Maragall, que ens aporta informació sobre quins eren segons Riba els criteris d'edició per a escrits corresponents a l'època pre-fabriana, o bé el pròleg a la segona edició, del 1954, del *Diccionari Fabra*.

---

² Joan Ferraté, *Un home essencial*, “La Vanguardia”, 10-VII-1984, pàg. 41

Descripció dels materials

Ens fixarem, doncs, de manera aprofundida sobre els volums: *Escolis i altres articles* (1921), *Els Marges* (1927), *Per comprendre* (1937), *...més els poemes* (1957), i alguns altres articles o textos diversos solts, que citarem, si no ho indiquem altrament, segons l'edició de l'*Obra Completa* a cura d'Enric Sullà i Jaume Medina³ (coneguda familiarment com “la vermella”, per oposició a “la blava”, de 1965-1967 a cura de J.-Ll. Marfany). L'edició de Sullà i Medina, del 1986-1988, completa allà on això ha estat possible la lliçó dels textos originals en què hi havia hagut intervencions de la censura, a més de proposar alguns inèdits. Diguem a tall d'anècdota que ens sembla significativa del nostre país que d'aquesta “nova” edició, formada per cinc volums (*Obres completes 1, Poesia; Obres completes 2, Crítica 1; Obres completes 3, Crítica 2; Obres completes 4, Crítica 3; Obres completes 5, Narrativa*) és actualment i des de fa diversos anys impossible trobar-ne a les llibreries el volum 2, és a dir el volum 1 de la crítica. Això ens ha dificultat la feina, ja que ens hem hagut de basar en l'edició de Marfany que havíem pogut comprar en una llibreria de vell, i col·lacionar-la en un segon moment amb la de Sullà i Medina.

El nostre autor ha estat per altra banda àmpliament estudiat i tenim una abundant bibliografia que ens ha estat molt útil sobretot per a poder anar més a fons dels aspectes que ens interessaven. Cal dir també que en general aquesta bibliografia s'ha centrat més en la interpretació de la poesia ribiana que no pas en els aspectes lingüístics de la seva teoria, encara hem de tenir en compte que de vegades els límits entre una cosa i l'altra, la paraula poètica i la paraula *tout court*, potser no són massa

---

³ D'ara endavant OC amb la indicació del volum seguint la numeració 1-2-3-4-5

clars. Citem al respecte l'extensa obra crítica de Jordi Malé, a la qual ens referirem sovint al llarg del nostre treball.

Pel que fa als aspectes estrictament lingüístics, cal distingir dos corrents molt ben definits en la bibliografia: un d'autors que veuen en Riba el mestre i poden qüestionar-lo només puntualment, i un altre, representat gairebé exclusivament per Xavier Pericay i Ferran Toutain, que al contrari podríem dir que el qüestionen de forma sistemàtica. No és ara el moment de matisar aquesta afirmació segurament massa categòrica, i ho farem més endavant; citarem només alguns dels autors del primer corrent, entre els quals destaquem Carles Miralles, que al seu article "Fabra i els escriptors" (MIRALLES 2000) fa una síntesi lúcida i aprofundida, ni innecessàriament crítica ni apologètica d'una relació que, com ja sabem, era fonamental per a la viabilitat de l'aplicació a la llengua de les propostes fabrianes. Hi tornarem més endavant.

Altres autors ens han estat d'ajut per al nostre estudi, concretament Joan Solà i Mila Sagarra s'han ocupat en diverses ocasions de la relació dels escriptors amb la normativa i de l'evolució a través del temps tant de la pròpia normativa com de la relació amb ella dels escriptors. Pel que fa a Fabra, és encara fonamental l'estudi de Lamuela i Murgades del 1984, encara que s'han anat produint aprofundiments, recollits sobretot a les actes del Simposi Pompeu Fabra on trobem entre d'altres l'article de Miralles ja citat, i als dos volums editats per Jordi Ginebra sobre *La lingüística de Pompeu Fabra* (GINEBRA ed. 2000).

D'altres encara han tractat temes més circumscrits que ens han ajudat a resoldre qüestions puntuals, algunes de les quals pensem estudiar més endavant, com ara la transcripció dels noms propis grecs i llatins, per donar un exemple ben precís. En un camp tan concret com aquest també és rellevant la presència de Riba, col·laborador de la Fundació Bernat Metge i dues vegades traductor de l'*Odissea*, el qual és citat com a model al pròleg del manual d'Alberich i Ros (ALBERICH-ROS 1993:14) per Miquel Dolç: "El deler d'aconseguir, en aquest terreny, una regularitat omnímode i rígida seria una dèria o un error: no l'han assol·lida encara, com advertia Carles Riba, ni «les llengües més elaborades per una constant tradició d'estudis humanístics»".

Per a col·locar el nostre autor i el moviment de creació d'un model lingüístic dins la Catalunya del seu temps, també hem utilitzat alguns textos que analitzen situacions comparables dins d'Europa, i especialment a Itàlia (BERRETTONI-VINEIS 1974, BRUNI 1984), on la polèmica Manzoni-Ascoli, malgrat la distància cronològica de gairebé un segle, ens ha proporcionat algunes claus d'interpretació útils.

CAPÍTOL 1 Col·locació en l'espai i el temps

Les idees lingüístiques a Europa i la formació de Carles Riba

És un capítol necessari d'aquest treball fer un repàs de la situació dels estudis lingüístics a Europa, especialment durant el que podem considerar el període de formació del nostre autor, que podem fer arribar fins als anys 30 o 40. En aquest sentit, no podrem tampoc deixar de banda alguns aspectes de la història anterior de les idees lingüístiques, però ens aturarem només en aquelles parts que ens semblen rellevants per al nostre estudi.

Cal insistir sobre el fet que aquest capítol no vol elaborar una visió panoràmica d'uns fets que tenen a veure amb la història de la lingüística a Europa en el sentit més ampli del terme, sinó estrictament en allò que té a veure amb el nostre autor: haurem de citar personatges que han quedat oblidats en els més moderns manuals o que surten només de passada en d'altres de més clàssics. Donem com a exemple el cas de Vossler, mestre reconegut de Riba, citat per Mounin (1967) en el seu manual de divulgació d'unes 200 pàgines, però inexistent en un text més modern, com Seuren (1998), volum per altra banda de més de 500 pàgines. Cal tenir en compte també que la publicació de certs materials en un moment donat en un lloc determinat no implica que les idees que s'hi reflecteixen hagin arribat necessàriament a influir el pensament d'una certa època, com per altra banda el fet d'haver comprat un cert llibre en un cert moment tampoc no implica necessàriament que el comprador l'hagi llegit immediatament, o l'hagi comprès o n'hagi assimilat les idees. Si ens fixem en la situació actual dels estudis de la lingüística, no podem dir que

l'estructuralisme o la gramàtica generativa hagin estat generalment acceptats quan hi ha universitats com la de Roma, per exemple, que continuen ensenyant una gramàtica tradicional. Podem donar un altre exemple, citat al manual de Mounin (1967:217): a la traducció que Echave-Sustaeta fa al 1945 de la *Sprogvidenskabens historie* de Thomsen (1902), el traductor afegeix un nou capítol, que titula: “Renovación”, subtítol: “Scuola Sociológica parisiense. Idealisti”, on presenta com a darreres novetats Meillet, Vossler o Spitzer, i deixa de banda autors com Saussure, Trubestkoy o Bloomfield.

Pel que fa a Riba, cal començar recordant la seva sòlida formació de filòleg clàssic i la seva familiaritat amb els textos grecs: recordem la seva primerenca traducció de l'*Odissea* el 1919, o les seves traduccions d'autors llatins amb les quals ens podem remuntar fins el 1911 amb *Les Bucòliques* de Virgili, o Corneli Nepos el 1914. Per altra banda, el seu paper dins la Fundació Bernat Metge el portarà a ocupar-se de textos d'àmbit més allunyat de l'estrictament literari, per exemple a curar l'edició del tercer volum dels diàlegs de Plató⁴, que el filòsof Joan Crexells no havia pogut publicar en morir prematurament l'any 26. Veurem al llarg del nostre treball com alguns dels aspectes que ens poden semblar més moderns del seu pensament lingüístic, aparentment relacionats per exemple amb una lectura de Saussure (del qual per altra banda posseïa un exemplar del *Cours de linguistique générale*⁵), ja apareixien en textos clàssics. Així, la noció de l'arbitrarietat del signe lingüístic saussurià és l'última evolució, si ho volem dir d'aquesta manera, del debat que oposava en l'antiguitat Plató i Aristòtil, i que va continuar amb les disputes entre realistes i nominalistes i va alimentar la reflexió filosòfica occidental passant per Descartes, Leibnitz, Locke i Condillac fins a tornar a la lingüística al segle XX⁶.

Al *Cràtil*, Plató ens presenta dos personatges, a part de Sòcrates, que dialoguen sobre la natura dels mots: per a l'atenès anomenat Hermògenes, la forma d'aquests és convencional i arbitrària, mentre per al filòsof Cràtil, seguidor d'Heràclit, indiquen sempre allò a què es refereixen, tot i que per a arribar-ho a veure

---

⁴ Plató, *Diàlegs III*, traducció de Joan Crexells, publ. a cura de J. Serra Hunter i Carles Riba, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1928

⁵ MALÉ 2001, 257 i nota 45

⁶ Estem d'acord i seguim aquí el resum, molt esquemàtic però molt clar, elaborat per Mounin (MOUNIN 1967)

cal de vegades gratar una mica sobre la superfície. El que ens interessa aquí és la posició per la qual sembla que es decanti finalment Plató, per boca de Sòcrates, i és que els mots signifiquen de manera necessària (*phusei*). No sabem fins a quin punt no podria haver-hi en realitat algun vel d'ironia en les paraules del personatge, però el fet és que aquesta és la posició tradicionalment atribuïda a Plató. En oposició a ell, Aristòtil considera que els mots signifiquen per convenció (*thesei*), per acord (*omologia*) o per acceptació (*syndiké*). El debat continuarà durant l'Edat Mitjana, com dèiem, entre els realistes, seguidors de Plató i entre els quals comptem també Agustí d'Hipona, i nominalistes seguidors d'Aristòtil, amb Tomàs d'Aquino i altres. Podem fins i tot considerar, d'acord amb Seuren (1998:12) i encara que això no afecta directament el nostre treball, que les arrels del nostre pensament modern fins a l'escola estructuralista americana, en què la frase és l'embolcall d'alguna cosa de més essencial (*the underlying thoughts*), provenen directament dels filòsofs seguidors d'Heràclit, Plató i els estoics des del segle V ençà “*about invisible systems governing the visible phenomena of the world*”.

Sense abandonar encara l'antiguitat, recordem també Varró, si més no perquè en la seva obra *De sermone latino*, de la qual conservem alguns fragments, dona alguns preceptes que sobreviuran “*jusqu'aux rubriques journalistiques des puristes du XXe siècle*” (MOUNIN 1967:95). Segons la seva codificació de les regles fonamentals de la *latinitas*, és necessari basar-se en la *natura*, *analogia*, *consuetudo*, *auctoritas*, perquè, i aquesta és la part que més ens recorda Riba, sense que això vulgui implicar una relació de coneixement directe de Varró per part del nostre autor, encara que tampoc no la podem negar radicalment: “*car c'est aux poètes, à accoutumer les oreilles du peuple [aux réformes du bon langage]*” (MOUNIN 1967: 95)⁷.

Si passem a l'època moderna, després d'haver tractat d'una manera injustament superficial alguns autors medievals de la talla de Sant Agustí i Sant Tomàs, podem resseguir encara la tradició aristoteliana que anomenem, amb un

---

⁷ Traducció i adaptació de Mounin, de l'original: “*Quas novas verbi declinationes ratione[s] introductas respuet forum his boni poetae, maxime scenici, consuetudine subigere aures populi debent, quod poetae multum possunt in hoc*”. Varró, *De lingua latina*, IX, 17-18, segons l'edició: *Opere di Marco Terenzio Varrone* a cura d'Antonio Traglia, Unione Tipografico-editrice torinese, Torí 1974, p. 372

anacronisme volgut, de l'arbitrarietat del signe lingüístic, en autors certament coneguts per Riba, com ara Leibniz (que cita efectivament) o Locke (veg. MOUNIN 1967:132), tot i que es tracta de cites extretes del context i que avaluem de la manera que ho fem pel coneixement que tenim de les idees saussurianes. Pel que fa a Giovanbattista Vico, que Riba cita en algun moment però de passada, més que pel seu aspecte de lingüista li interessarà per la seva influència sobre De Sanctis i Croce en el camp de l'estètica o bé de l'estilística.

Bàsic, en canvi, i especialment rellevant en les fonts del pensament ribià pel que fa a la llengua, és, com diu ell mateix en diverses ocasions i de forma per altra banda ben noucentista, el classicisme francès. Ho veurem amb més atenció en analitzar les referències directes que en fa el nostre autor, de Malherbe a La Fontaine, etc, però ara indiquem només que els ideals d'ordre, equilibri i claredat, la submissió al sentit comú i la raó, i també la regla de la *bienséance*, s'adeien molt evidentment als principis als quals ell adheria. Afegim també algunes referències que ens semblen il·lustratives d'alguns altres autors del XVIII francès com ara Condillac, que tornava al concepte varronià de la influència que els gèner literaris poden exercir sobre les llengües, (MOUNIN 1967: 132)⁸, i amb el qual ja hem vist que Riba havia d'estar substancialment d'acord, i també Diderot, del qual recordem la recerca de la *bienséance classique contre les mots bas* (MOUNIN 1967:150). Insistim, tanmateix, que extreure del context alguns conceptes, com fa Mounin, ens pot ser útil aquí a tall d'il·lustracions del període que ens interessa, però no podem reduir per exemple l'estètica de Diderot, per altra banda tan contradictòria i balancejant-se sempre entre una tendència emocional i una tendència racional, a aquestes mínimes referències.

De França, a part del classicisme relacionat amb l'*Encyclopédie*, tampoc no hem d'oblidar la tradició gramatical inaugurada per un autor que Riba qualifica de "gairebé mític" (*OC4* :86 i 166) i amb el qual compara Fabra: Claude Vaugelas (1585-1650). Al seu *Remarques sur la langue française* (1647), Vaugelas, malgrat pretendre fer una pura descripció de la llengua francesa, sense aplicar-hi cap normativa basada en el llatí o en la lògica, el que fa en realitat és descriure el *bon*

---

⁸ Mounin (1967:149-150) torna a insistir que podríem trobar una formulació de l'arbitrarietat del signe lingüístic *ante-litteram* en aquest cas feta per Condillac, sempre seguint la terminologia aristotèlica, i també per part de Diderot.

usage per part de la cort o també per part dels autors literaris reconeguts, actitud que ens sembla certament familiar.

Així arribem al segle XIX i ens trobem que la lingüística a l'Europa on apareix l'*ésser civil* de Carles Riba (el naixement anagràfic de Carles Riba es situa, per pocs anys, encara al S.XIX), és tota dominada per Alemanya, tant al començament del segle amb la “descoberta” del sànscrit i la gramàtica comparada, com amb la “revolució” dels neogramàtics i la gramàtica històrica. Veurem, però, al cos del nostre treball, que l'interès de Riba pels autors d'aquest període no es centra en les anàlisis o les descobertes més tècniques de la filologia, per exemple quan cita Schuchardt (veg. més avall) o Schlegel. Són en canvi Herder o Humboldt els que són citats en diverses ocasions, i recordem que tots dos, juntament amb el seu predecessor Giovanbattista Vico, consideraven que l'origen del llenguatge era en la poesia. Per altra banda, les tesis de Humboldt, malgrat ser abandonades pel corrent científic principal al moment de la seva mort, es retrobaran al començament del segle XX en autors com Croce o Cassirer, que sabem positivament que van tenir una influència, de major o menor grau en Carles Riba (veg. TERRY 1967 o MALÉ 2002).

Del segle XX, coneixem la influència sobre Riba del que considerava el seu mestre, Karl Vossler, amb qui va anar a estudiar a Munic durant un any al 1922 i de qui parla encara amb reverència al 1951 (carta a Manuel de Montoliu, 16 de setembre de 1951, recollida per Carles-Jordi Guardiola GUARDIOLA 1991:525). Vossler, tanmateix, igual que Croce o De Sanctis, tot i ser anomenats filòlegs, no entren dins el corrent dels estudis estrictament lingüístics, sinó més aviat al corrent de l'estilística, més lligat amb la filosofia, igual que personatges com Ernst Cassirer⁹, o d'altres que han caigut posteriorment en l'oblit, com Joseph Joubert, tan estimat pels noucentistes i Ors en particular (MURGADES 1986: 181), o Louis Lavelle, que Riba cita excepcionalment donant les dades completes del volum a què es refereix (*OC* 3:177).

Per acabar, direm que de les investigacions de començaments del S.XX que avui ens semblen bàsiques per a l'evolució dels estudis lingüístics, no trobem en Riba

---

⁹ Jordi Malé ha estudiat, i potser ha sobrevalorat, la influència de Cassirer sobre Riba (MALÉ 2002)

més que alguna referència a Saussure, que ha estat comentada per Malé¹⁰. No trobem tampoc, per donar un altre exemple, cap referència al debat *subjecte-predicat* que portarà a les definicions de Mathesius i el Cercle de Praga sobre el *tema* i el *rema* i que en canvi podem veure *in nuce* en Pompeu Fabra (vegeu més avall).

Pompeu Fabra

La posició de Riba va ser sempre d'admiració envers Fabra, pensem a la comparació que vèiem fa un moment que en feia amb Vaugelas o a la seva posició al moment de les diferències amb mossèn Alcover que veurem més endavant, i de col·laboració fins i tot pràctica. A part de les referències que trobarem al seus textos i que analitzarem al seu moment, Riba va començar a col·laborar amb Fabra a partir del 1923 a les oficines lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

Si Riba no va donar mai al seu propi pensament lingüístic una estructuració teòrica, es va declarar sempre, en canvi, seguidor de les idees de Fabra i per aquest motiu creiem necessari exposar-les aquí, ni que sigui d'una manera succinta. Tanmateix, donat que l'objecte d'aquest treball no és investigar la teoria lingüística de Pompeu Fabra, ens limitarem a citar el text fonamental de Lamuela i Murgades (1984), i a afegir un parell d'indicacions interessants fetes amb posterioritat.

Xavier Lamuela i Josep Murgades indicaven com Fabra havia estat format al moment àlgid de la tradició neogramatical, és a dir un moment de científització formal de la llengua, procés que “toca sostre” al moment en què cal fer front al contingent de convencions gràfiques no susceptibles de ser justificades amb argumentacions estrictament filològiques. Per aquest motiu es van produir grans

---

¹⁰ MALÉ 2001, veg. referència més amunt

debats pel que fa a la fixació d'aquestes convencions, i de fet Fabra haurà de renunciar a algunes de les seves “solucions més cares”, per exemple l'eliminació de la *h* etimològica.

Per altra banda i sempre segons Lamuela i Murgades, l'obra de Fabra s'inscriu de ple dins el concepte de “cultura de la llengua literària” dels lingüistes del Cercle de Praga, potser per les similituds entre la situació del txec i la del català. Remetem a l'obra d'aquests autors per a un aprofundiment sobre altres aspectes, i ens limitem aquí a recollir allò que ens sembla bàsic per al nostre estudi, i és el concepte de llengua literària respecte a la llengua estàndard (LAMUELA - MURGADES, 1984: 40-42). Cal diferenciar el concepte *llengua referencial*, que correspon a allò que Fabra anomenava *llengua literària*, de la *llengua de la literatura*, que ell anomena *llenguatge literari*. Si “normalment” *llengua estàndard* és un concepte equivalent al de *llengua referencial*, això no és així en el cas del català, en què no existeix pròpiament una *llengua estàndard*, i la denominació de Fabra de *llengua literària* en demostra la posició de prestigi¹¹.

Per acabar les nostres referències a Pompeu Fabra, direm encara que han estat recollits també alguns aspectes més pròpiament teòrics de la seva obra especialment pel que fa a la seva classificació dels verbs en quatre grups, dels quals el que anomena *IV* anticiparia els estudis sobre els verbs inacusatius, i per tant aniria a afegir-se al corrent de reflexió sobre la relació *subjecte-predicat*, com dèiem més amunt. Per a un aprofundiment sobre aquest aspecte, remetem al capítol de Joana Rosselló dedicat al verb i els arguments verbals, dins *Gramàtica del Català Contemporani* (ROSSELLÓ 2002:1885 i següents).

---

¹¹ Encara que no interessa directament el nostre treball, citem la polèmica sobre la primera utilització en llengua catalana del concepte de “llengua estàndard”: segons N. Iglésias (2004:215) no hauria estat Fabra sinó Josep Calveras el 1931, el primer que va utilitzar aquest concepte, mentre que Josep Murgades (MURGADES 2008) troba una referència anterior del propi Fabra en uns articles publicats a *La Publicitat* l'abril de 1929

El Noucentisme

No podem acabar aquest capítol introductiu sense al·ludir ni que sigui d'una manera resumida al moviment intel·lectual a Catalunya dins el qual es forma Carles Riba, encara que la seva influència sigui evident sobretot als escrits dels primers anys, i vagi passant a un segon terme a mesura que augmenti la maduresa del nostre autor.

Si Riba no es pot considerar noucentista a tots els efectes, i hi ha qui l'ha inclòs dins un possible grup de "neonoucentistes", deixebles d'Ors però que se n'allunyen en un segon moment, podríem dir que és justament perquè aprofundeix i porta els principis del moviment fins a les darreres conseqüències. El classicisme una mica ornamental, "aquest classicisme (...) que dóna serenitat i elegància, ben diferent del classicisme carduccià de la gent d'El Poble Català" (CASTELLANOS 1987: 35) d'Ors, es converteix en Riba en l'aplicació al treball intel·lectual d'una formació filològica i crítica i d'un coneixement aprofundit i directe dels clàssics; i el rebuig del diletantisme, que tant havia propugnat el Pantarca a partir del 1909 (CASSASSAS 1987, 55), Riba el farà seu, però aplicarà justament el terme al propi Eugeni D'Ors comparant-lo amb Josep Pla, a "Entre dos diletantismes". Per altra banda, el *pragmatisme*, l'*utilitarisme* i tots aquests termes cars al moviment portaven a la participació activa en la gestió de la cosa pública, i Riba hi participarà certament, implicant-se en la gestió de les institucions que s'anaven creant, com ara l'Escola de Bibliotecàries, per donar només un exemple, i naturalment després de la guerra en considerar que tanmateix el seu lloc era a Catalunya, treballant fins a on la dramàtica situació política li ho permetés..

Aprofundirem aquests i altres aspectes al cos del nostre treball. De moment n'indicarem només alguns que ens semblen bàsics per a la definició d'una "ideologia lingüística noucentista", seguint la denominació de Joan Solà (SOLÀ 1987, 159-180).

Ja hem esmentat la relació del noucentisme cultural amb la política de l'època, i de fet ja ha estat dir a bastament que si més no una part de l'èxit de les reformes fabrianes i del seu reconeixement a tots els nivells de la societat, a part de la indubtable rigorositat de la feina feta per Fabra, es va deure a la seva aplicació per part de les institucions. En aquest sentit va ser fonamental la posició de Prat de la Riba, que lligava de forma indestruïble el seu concepte de nacionalisme al de llengua, com podem veure en la seva exclamació en ocasió de la publicació de les *Normes Ortogràfiques* de 1913 (citat a SOLÀ 1987:163): “La possessió d’una llengua literària és la consagració de la nacionalitat”.

Pel que fa pròpiament a la ideologia lingüística del Noucentisme, aquesta coincideix pràcticament amb la de Fabra que vèiem a l’apartat anterior. Citem (SOLÀ 1987: 179):

“L’essència de la ideologia lingüística del Noucentisme es pot ara donar resumidament en poques paraules. En primer lloc, reivindicació de totes les funcions socials per a la llengua catalana (...). En segon lloc, recuperació i depuració d’aquesta llengua d’acord amb la seva pròpia història, la seva estructura i amb la seva realitat viva actual, però també d’acord amb el fet que forma part d’una comunitat més àmplia de llengües de cultura. En tercer lloc, acceptació i reivindicació del concepte de “cultura de la llengua literària” (...) i paral·lelament, intel·lectualització d’aquesta, amb el consegüent control de l’emotivitat i de l’ambigüitat. Finalment, intervenció política en l’obra de redreçament lingüístic i de recuperació de les funcions socials de la llengua”.

Abans de deixar de banda el noucentisme com a moviment, hem de fer referència al fet que les circumstàncies polítiques del país a partir del final de la guerra civil amb la pèrdua de totes aquelles institucions que havien estat creades per a valoritzar la llengua i la prohibició de la utilització de la llengua mateixa a tots els nivells, portaran a una situació certament anòmla, i potser a una pervivència malaltissa d’un moviment cultural que ja havia donat prou de si. Aquesta és la tesi de Xavier Pericay i Ferran Toutain (1996), els quals fan una crítica ferotge de la llengua dels noucentistes, Riba entre ells, salvant-ne, però la poesia:

“Si és evident que en la prosa els noucentistes no van saber o no van voler fixar un model de llengua prou madur, (...) en la poesia sí que sembla que aquest objectiu es va aconseguir d’una manera rotunda, i només cal llegir *Salvatge cor*, les *Elegies de Bierville* o *Nabí* per adonar-se’n” (PERICAY - TOUTAIN 1996: 167)

Segons els autors, les prohibicions i les privacions de tot ordre del franquisme van fer reviscolar una mena de fantasma del moviment noucentista, com el “que acostuma a passejar-se per la literatura del país cada vegada que toquen a sometent” i va convertir “els escriptors en una mena d’eriçó autista, impenetrable”. En aquest sentit citen també altres crítics dels anys 60 i 70, com ara Fuster, que esmentava “l’obsessió per escriure un català asèptic, d’una diafanitat acadèmica immaculada” (cit. a PERICAY - TOUTAIN 1996: 111)

Hi tornarem més endavant.

CAPÍTOL 2

Evolució de l'ideari lingüístic de Riba: els reculls d'articles publicats en vida de
l'autor

Escolis i altres articles. Primera edició: Barcelona, Publicacions de “La Revista”, 1921

Cronologia

El primer recull d'articles de Carles Riba surt publicat el 1921. Hi trobem quaranta-set escolis que havien aparegut signats amb el pseudònim “Jordi March” a la pàgina “Lletres i Llibres” de *La Veu de Catalunya* entre el 1918 i el 1920, i un conjunt d’”Altres articles”, també apareguts a *La Veu de Catalunya*, a més d’a *La Revista* i *La Publicidad*, entre el gener del 1915 i l’abril del 1921: a l’interior de cada grup els articles són ordenats cronològicament.

Carles Riba tenia, doncs, en aquesta època entre vint-i-tres i vint-i-vuit anys i tracta una miscel·lània de temes que comentarem tot seguit.

Com diu en la “Intenció de l’autor” que obre el recull, aquests textos no “constitueixen l’aplicació d’un sistema literari estructurat des d’antuvi i en totes les seves peces”. Aquesta afirmació ha estat molt comentada (p.ex SANSONE 1967:9), i no ens allargarem a estudiar-la de forma més aprofundida. Direm només que Riba es considerava abans que res poeta, i que d’altra banda aplicava un gran rigor científic a les seves actuacions: són aquests, creiem, els dos motius principals pels quals no pot pretendre de tenir cap esquema preconcebut per a les seves anàlisis, que per altra banda veurem com no es limiten exclusivament a la literatura. Dit això, aquest mateix

rigor científic es tradueix en un pensament coherent i estructurat, amb un afegit d'elasticitat, que aquí ens interessa sobretot quan s'aplica a la llengua.

És significatiu que l'article que obre el recull sigui: "Creadors i diletants". Seguint la idea orsiana del diletantisme com allò que cal defugir per aconseguir una cultura catalana al mateix nivell que les altres cultures europees, Riba compara les diferents etapes que aquestes han anat percorrent amb les que la nostra no ha pogut seguir, i comenta el fet que la nostra ha hagut de cremar etapes i arribar al segle XX sense haver passat per un classicisme. Qui són els "diletants", segons Riba? Són aquells que viuen "de la renda de l'agavellat tresor" que era l'època clàssica. De la mateixa manera que Grècia "nodria Roma no tant amb el seu passat, com amb el diletantisme del seu passat (una menja, tanmateix, picant i excitadora de set)", els diletants del moment són els que a Catalunya prenen dels altres pobles "sense pararse a entendre". Al recull següent, *Els Marges*, Riba tornarà al tema del diletantisme, però llavors la perspectiva serà ja diferent, amb un Eugeni d'Ors caigut del seu pedestal. Ho veurem al seu moment.

Efectivament, aquest recull presenta el pensament més orsià de Riba. Per altra banda, donat el moment cronològic i l'edat del nostre autor, era difícil esperar-se una altra cosa. Així ens presenta per exemple la definició del que és el catalanisme ("començà essent una Elegia, i avui ha esdevingut una Tasca") o de l'essència de la reconstitució nacional de Catalunya, que per a ell es troba en tres obres: *La nacionalitat catalana*, *La Ben Plantada*, i *Bella terra bella gent*, és a dir en els tres pilars del Noucentisme: Prat de la Riba pel que fa a la política, Xènius en la cultura i Carner com a poeta (veg. MURGADES 1986).

També és orsiana o més generalment noucentista la mitificació del llenguatge (veg. encara MURGADES, *op.cit*), i en Riba es tradueix entre altres coses en una consciència, dolorosa de vegades, de la dificultat de transposar en paraules conceptes que són *inefables*. És molt significatiu que aquest mot aparegui tan sovint en l'obra del nostre autor, i que fins i tot en el primer article dels que estem analitzant aquí faci una anàlisi semasiològica, si volem, de la paraula *infant* com "el que no parla".

Respecte als temes tractats en els articles que ens ocupen, direm que Riba, segons la “Intenció” amb què els introdueix, va seguint les seves inquietuds del moment, i hi inclou comentaris sobre obres contemporànies, literàries o no, o sobre lectures o treballs que han anat sol·licitant la seva atenció. Alguna vegada aquests comentaris es refereixen a esdeveniments polítics (que per altra banda ens recorden esdeveniments de l'època nostra), com ara a l'article “Ells ens donen l'arma” (pàgs 167-168¹). Pel que fa a la nostra anàlisi, ens fixarem en els aspectes que ens poden il·luminar sobre la ideologia lingüística de Riba, i per tant mirarem d'extreure les idees que tenen alguna relació amb la llengua o amb la traducció.

Sobre la traducció

“De res no és tan avara una poesia, com del timbre dels seus mots. I amb el timbre, el color, i encara allò que Joubert, aquest il·luminat del misteri dels mots, hi sentia: el volum, que els fa alats o flotants, feixucs o esvaïts.”(OC/2:47)

Comencem aquest apartat amb una cita que ens mostra un Riba encara deixeble d'Ors, amb la seva referència a un autor ben estimat per aquest², però sobretot un Riba que és essencialment el creador, que consideraria la poesia pràcticament intraduïble³ (“Així els francesos es guarden per a ells sols, per a ells tots sols llur Verlaine: i qui sap si ja se'ls comença d'esmunyir, avui” (OC/2:48). El concepte de la intraduïbilitat de la poesia ens pot recordar també Croce, per exemple, però el que ens interessa aquí és que aquesta consideració no impedeix al nostre

---

¹ Com ja hem indicat, citem si no diem altrament per l'edició de les *Obres completes* a cura de Sullà i Medina, Barcelona 1986-1988

² Joseph Joubert, moralista francès de començaments del segle XIX, del qual Ors va promoure la traducció, feta per Pere Benavent el 1918, i que posteriorment va caure bastant en l'oblit, està gaudint actualment d'un nou moment de glòria en part pels comentaris que n'ha fet Paul Auster en entrevistes a alguns diaris. Darrerament han aparegut dues edicions en castellà de seleccions d'alguns dels seus pensaments: la primera a cura de Carlos Pujol per a Edhasa, *Pensamientos*, Barcelona 1995, i la segona *Sobre arte y literatura*, Ed. Perifèrica, Càceres 2007

³ Com comenta Malé (MALÉ 2006:36), el concepte d'intraduïbilitat de la poesia, al qual al·ludeix també Vossler, és “recurrent, en graus diversos, dins les reflexions sobre la traducció almenys des del segle XVI”

autor, ben al contrari, apreciar aquells que gosen mesurar-s'hi. Així considera que Maragall, per exemple, ha aconseguit “nostrar” els Himnes Homèrics : “i Homer continuà essent en català una cosa de raça vivent. I això fou el miracle” (OC/2:51), i tanmateix ho considera ben bé un miracle. En comentar la versió de Keats feta per Marià Manent(OC/2: 149-150), Riba aprofundeix sobre aquestes consideracions: en la tradició cultural anglesa, mots com ara “bellesa” o “bondat” no porten la mateixa càrrega semàntica que en la tradició cultural catalana, per tant seria igualment difícil per al poeta anglès traduir el nostre Manent allà on aquest utilitza “bondat”, mot “en la seva sabor catalanesca (...) cristià, franciscà” com ho ha estat per a aquest traduir la seva “beauty”, amb les seves implicacions de “potència” (*first in beauty shall be first in might* cita Riba) . Per altra banda, però, i aquí arribem a l'altre concepte bàsic de Riba respecte a la traducció, l'esforç de Manent és lloable malgrat les seves limitacions que podríem considerar fisiològiques. La seva versió pot fins i tot en certs moments girar l'esquena a Keats, però ha aconseguit posar “el botí de Keats dins el sarró, ben venturosament per a l'art poètic català”.

Efectivament, el Riba home de lletres i implicat en la política cultural del Noucentisme posa la traducció entre les *tasques* més necessàries per a la maduració de la cultura i de la llengua catalana, i en aquest sentit de vegades els seus comentaris passen per sobre la qualitat d'aquesta per concentrar-se en el valor, o podríem dir, la “utilitat” de l'original: per exemple en referir-se al *Diàlegs dels déus*, traduït per Farran i Mayoral, o bé al *Hamlet* de Morera i Galícia, o quan comenta *Herman i Dorotea*, traduït per Josep Lleonart amb unes paraules ben significatives: “No era pas el *Faust* que primer necessitàvem de Goethe, per ventura; abans que el vol metafísic, un problema domèstic importava de resoldre” (OC/2:92). Naturalment, això no vol dir que prescindeixi del valor de la traducció sinó que va més enllà. En aquest sentit és paradigmàtic l’“Elogi del poeta-traductor”(OC/2:85-87), que acaba, sí, amb un elogi de Magí Morera, però que sobretot comença amb una imatge on gairebé podríem veure el “poeta-traductor” muntat dalt d'un cavall blanc i anant a salvar la formosa donzella...: “Fermança segura de la venturosa continuïtat de la nostra poesia és aquesta aurora de grans traduccions que avui lluu damunt la renaixença catalana”.

De la mateixa manera, en comentar la traducció de *El burgès gentilhome*, de Carner, la qualifica de “bella” però sobretot insisteix que el català ha d’arribar a regnar també en la comèdia: “On cal, tanmateix, un llenguatge independent de *l’Hôtel Rambouillet* tant com digne de ser escoltat pel Gran Rei ensems que parlat pel bon burgès, cregui’s o no gentilhome”(OC/2:122).

La llengua en la traducció

Les consideracions sobre la traducció ens acosten, tanmateix, als conceptes lingüístics de Riba, i comentarem dos articles especialment rics en aquest sentit.

Al primer, el llenguatge que utilitza Maria Antònia Salvà⁴, mallorquina, per traduir les *Geòrgiques cristianes* de Francis Jammes és objecte de lloança i ocasió per reivindicar el català per sobre de les variants dialectals: “...el llenguatge es desplega també unànime i lliure en la seva riquesa: humilitat, puritat, llibertat exemplars avui, quan sobre el verb català el cisme batega les ales eixelabrades, i fa sentir la seva veu llagotejant per al llibertinatge, l’orgull i la contaminació”. Recordem que aquest era l’ideal d’unitat de la llengua literària propugnat per Fabra, com la llengua utilitzada pels nostres clàssics: “una llengua literària uniforme on traspuaven a penes les variants dialectals de la llengua parlada, la llengua en què escrivien el català Ramon Muntaner, el valencià Ausiàs March i el mallorquí Ramon Llull” (Fabra citat dins MIRALLES 2000:174).

Tinguem present que l’experiència viscuda a Itàlia relativament poc temps abans, amb la “*questione della lingua*” i la defensa feta per Manzoni del toscà sobre la resta de dialectes italians per tal d’aconseguir que la riquesa de la llengua fos “*aver*

---

⁴ En el volum *Carles Riba i la traducció* (MALÉ 2006), on apareix una tria de textos ribians sobre la traducció, Malé ha deixat de banda aquells articles potser més tècnics i ha preferit els que defineixen la posició de l’autor de forma més general. Per aquest motiu no hi trobem els que es refereixen a les traduccions de Maria Antònia Salvà que comentem aquí

molti modi per significare molte cose”, perquè “*aver più modi per significarne una sola è impaccio e confusione*” (MANZONI, *Il “sentir messa”*, recollit a BERRETTONI-VINEIS 1974:16), era ben coneguda a Catalunya, si ens fixem que el poema que considerem fundacional de la nostra Renaixença és un record de l’*Addio ai monti*, de Lucia dins *I promessi sposi* i el mateix Riba ho comentarà als seus articles sobre Aribau dins *Per comprendre* (recollit dins *OC/3*:92-117), donant-ho per cosa ben sabuda de tothom. En aquest sentit, és irrellevant que probablement la consideració de Riba respecte a Manzoni no coincideixi amb la d’Aribau: si és cert que aquest es va quedar amb la primera etapa de l’escriptor italià (HINA 1979:291), en què aquest defensava encara els dialectalismes milanesos, per a Riba és fonamental en canvi la segona, que coincideix amb la nova versió de la seva novel·la, on aquests són eliminats per aconseguir una llengua nacional unitària. El que és rellevant és que la situació lingüística italiana era coneguda a Catalunya ja des del temps de la Renaixença⁵.

Més interessant és encara el segon, on Riba comenta el *Gènesi* traduït per Mn. Frederic Clascar⁶, començant amb una imatge significativa: “Estem fent una doma improba del nostre llenguatge. Generós corser adolescent, s’espolsa de damunt tot genet tímid. Ama el cavalcador aplomat, àgil, dominador amb la ciència i amb l’esperó. I també amb la seva bona mica de deseiximent, de folia”.

Imatges a part, l’article aprofundeix sobre la idea que Catalunya, i en aquest cas més concretament la llengua, no ha seguit l’evolució de les seves veïnes. Tanmateix, aquí aquesta és considerada més aviat una qualitat. Quan el que cal traduir és la *Bíblia*, l’existència d’un segle d’or (“dos segles d’or, i tot”), és gairebé una nosa: aquest segle d’or, s’interposa entre l’original i la traducció. Les llengües més “academitzades” són també massa rígides, mentre que “Per a una llengua nova (...) les bones versions constitueixen, almenys almenys, una gimnàstica noble...”: “I així la llengua que va a una traducció va a una guerra de conquesta”. Mn Clascar “ha

---

⁵ Seria interessant veure com alguns coneixements, com ara la mateixa font manzoniana de “l’Oda a la pàtria” d’Aribau sembla en un cert moment oblidada per la crítica literària catalana (veg. F. Guardiola: “Manzoni i Aribau” dins *Serra d’Or*, gener 1984, pàgs 1-2)

⁶ Frederic Clascar, *Les primeries del món*, Barcelona, 7 de desembre de 1914

fet el que seria impossible si ja l'expressió hagués cristal·litzat en la facilitat de la frase sempre a punt”.

Pel que fa a les qualitats de la traducció pròpiament dita, Riba hi veu un “escorcollament aciençadíssim de la nostra llengua”, amb la creació de nous mots seguint les lleis de l'evolució des del llatí “si no sempre del tot escrupolosament”. Efectivament, el text de Clascar mereixeria un estudi més minuciós del que li podem dedicar en aquestes pàgines: una anàlisi del lèxic ens mostraria certament una abundància d'arcaïsmes que posteriorment Fabra bandejarà del seu diccionari (pensem a *colre*, o *despartir*, per donar només un parell d'exemples), però serien sobretot interessants aquests neologismes no gaire escrupolosos de què ens parla Riba. Cal tenir en compte que ens trobem en el moment en què Fabra està treballant en allò que serà el *Diccionari*, i que és l'època en què, com comenta Pere Bohigas (BOHIGAS 1982:66):

“... hi hagué la pruija del purisme i del neologisme, no ja en la forma ingènua de molts escriptors de la Renaixença, sinó amb la saviesa d'escriptors com Josep Carner, Guerau de Liost i Carles Riba, en possessió d'un gran bagatge de cultura literària, i el darrer, a més, amb una sòlida preparació filològica. Fou en aquest ambient de depuració, renovació i experimentació alhora, que Mn Frederic Clascar, membre de l'Institut d'Estudis Catalans (...) emprengué la gran tasca de traduir la *Biblia* al català, dels textos originals.”

Ens reservem per a més endavant de comparar aquests neologismes de Clascar amb els de l'autor que és l'objecte del nostre estudi.

La llengua

Si bé és cert que Riba no pretén en cap moment construir una teoria explícita sobre la llengua, no hi ha dubte que aquesta és una de les seves preocupacions principals. En molts dels articles que estem estudiant els comentaris sobre altres

autors donen un judici de valor que es basa justament en allò que ell considera qualitats lingüístiques, i de seguida en veurem alguns exemples.

En general, Riba valora la precisió i sobretot la intel·ligència, i és sempre present la idea molt noucentista de la necessitat d'un ordre i d'una disciplina, com veiem amb una nova cita de J. Joubert: “Una llibertat sense mesura, en qualsevol cosa que sigui, és un mal sense mesura” (OC/2:83). Obtenen així una valoració positiva per començar Robert Browning que aconseguí, per a la llengua anglesa, tallar “amb una quirúrgica certesa”, per aconseguir “una expressió alleugerida, sòbria, forta i ràpida com un atleta”, i pel que fa als autors catalans, Guerau de Liost: “un llenguatge fidel i precís d'intel·ligència pura; gairebé ens estimariem més que se'ns permetés dir: de ciència. Que no és dir poc, en un libre català d'humorisme.” (OC/2:53); o Carner, que apareix citat sovint en articles sobre altres autors i anomenat “príncep de la nostra lírica, el poeta de *La paraula en el vent*.” (OC/2:59).

Ara bé, anem a aquells articles en què aprofundeix en l'anàlisi lingüística sense limitar-se a un comentari valoratiu de les obres o els autors. En aquests apareix també el seu concepte d'allò que és realment la poesia: “¿I no consisteix la poesia a donar el nom de les coses, que és com definir-les, però amb un màxim de llum en un mínim de matèria expressiva?”. No és una coincidència que *mot* sigui un dels substantius que més utilitza el Riba poeta (vegeu MEDINA 1986): en parlar de Millàs-Raurell, en efecte, després de valorar-ne la sintaxi, i també el lèxic, comenta:

“... els mots són imatge i són concepte, i llur fallida és la mateixa fallida de la poesia”; “(Millàs-Raurell) Voldria mots exactes com xifres. Però li reïxen —venjança dels mots—eixuts com xifres.”

Igualment, en parlar de Josep Maria López-Picó, els mots: “apareixen com estiragassats en voler fugir, com si deixessin les ales entre els dits impacients del poeta”.

O encara en parlar de Joaquim Folguera:

“Tal volta cap mot sovinteja tant en la poesia de Joaquim Folguera com l'adjectiu “pur”; “cap sensació és tan immediata en ella, com la d'haver-hi passat un àcid per damunt”,

amb la ironia del fet que l'adjectiu que més sovintaja en la seva poesia sovintaja també en la del nostre autor (tot i que suposem que Riba considerava que en la seva no hi havia la contrapartida negativa que veu en la de Folguera)⁷.

És, doncs, l'ús d'un lèxic precís i pur, però d'una puresa que no el faci crear imatges estèrils, allò que Riba valora en la llengua literària, i un d'els autors que segons ell aconsegueix arribar a aquesta qualitat lingüística és Joaquim Ruyra. En parlar d'ell, Riba en comenta la llengua, que té el do de la paraula “en la qual perduren el so, i la llum, i l'olor, i el palp, i el moviment.”

Riba i Fabra

No ens entretenim més sobre qüestions que tenen més a veure amb la poètica que amb la llengua pròpiament dita i passem a estudiar dos articles que mereixen un capítol a part, donat el tema que ens ocupa: els que Riba dedica en aquest primer recull a Pompeu Fabra. Recordem que Fabra ha publicat les *Normes ortogràfiques* el 1913, i que aquestes han estat adoptades en tots els documents oficials per decisió explícita de Prat de la Riba, però que hi ha hagut múltiples discòrdies (que no amainaran totalment fins al cap de vint anys, el 1934, veg. SOLÀ 1987:5) fins arribar a la defecció de mossèn Alcover, que les rebutja en separar-se de l'Institut el 1918, o a les dues conferències de R. Miquel i Planas a l'Ateneu Barcelonès (*Contra la reforma lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1918). És en aquesta situació que s'inscriuen els dos articles que tractem ara.

Per començar Riba cita el mateix Pompeu Fabra, en la seva famosa definició de quin és l'ideal que persegueix, i que ell adopta pràcticament com a seu:

---

⁷ Medina (1986) troba com a adjectiu més utilitzat per Riba en tota la seva obra poètica, després de *tot*, *pur*. També ens informa que ja Domènec Guansé havia remarcat el mateix en el seu treball sobre les *Elegies*.

“L’ideal que perseguim no és la resurrecció d’una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera.”

A partir d’aquí, sense aprofundir en cap aspecte teòric particular, pren posició a favor de Fabra basant-se en conceptes reconegudament noucentistes, com ara la mancança que representa per a la nostra llengua respecte a les veïnes el fet de no haver tingut un període clàssic, i en l’autoritat principalment de Vossler i Lutoslawski. És vosslià el reconeixement del paper de l’individu en la creació i la difusió del llenguatge que veiem en aquestes seves paraules:

“Però, essent el fet de la llengua un fet de llibertat, és a dir, de creació, era possible que els catalans, des d’un donat moment, *volguessin* no sols purificar la llengua, sinó més, arbitrar-la per formar-ne un idioma modern, expressió viva d’un esperit així mateix modern i viu.”

Al segon d’aquests articles, Riba es fixa més especialment en el problema dels dialectalismes i ataca violentament qui els defensa:

“Les ànimes dialectals s’han arrapat, han tancat els ulls i no han seguit; algú ha perdut l’esma i ell mateix no sap on para.”

i defensa l’actuació de Fabra i de l’Institut “que han sabut evitar que el català fos “una llengua triturada en dialectes i sistemes ortogràfics de penya literària”, basant-se altre cop en J. Joubert: “Una llibertat sense mesura, en qualsevol cosa que sigui, és un mal sense mesura”.

Insistim, però, en el fet que Riba és abans que res un poeta, i que de la mateixa manera que ja de bon començament, en presentar-nos els seus textos d’assaig, ha rebutjat tenir qualsevol teoria prèvia i preconcebuda respecte a la literatura, tampoc no pretén en cap moment presentar una teoria articulada pròpia sobre la llengua. Altra vegada de manera molt noucentista, accepta de forma raonada l’autoritat de Fabra, i defensa al capdavant la llibertat del creador, definint quina és la “veritable natura del llenguatge” (i afegim que es tracta del llenguatge literari) “en què la part de creació original comença allí on acaben els límits de la convenció dins la comunitat lingüística (gramàtica), en altres mots, del residu passiu de l’activitat creadora de l’estil.” I no ens recorda això la ben famosa frase del seu contemporani

Marcel Proust al *Contre Sainte-Beuve*: “*Les beaux livres sont écrits dans une sorte de langue étrangère*”⁸?

---

⁸ Marcel Proust, *Contre Sainte-Beuve*, Gallimard, Paris 2002, p. 297

***Els marges* (1920-1926). Primera edició: Barcelona, Publicacions de “La Revista”, 1927**

Cronologia

El segon recull d'articles de Carles Riba continua en la mateixa tònica del primer, però com veurem, els sis anys que els separen han estat densos d'esdeveniments, tant en la vida personal i professional del nostre autor, com a la del país. Excepte algunes presentacions d'artistes per a revistes com ara la “Gasetta de les Arts” o volums de col·leccions com les Monografies d'Art de les edicions Quatre Coses, es tracta de textos publicats a *La Publicitat* o bé a *La Veu de Catalunya* i tracten principalment de crítica literària.

Riba és un jove al voltant de la trentena que va madurant en la seva qualitat de filòleg i intel·lectual i això es reflecteix entre altres coses en la mateixa dimensió dels articles, més aprofundits i per tant més llargs, sovint, que els anteriors. Al mateix temps, el país sembla anar-se estabilitzant en el seu camí d'afirmació nacional, malgrat la Dictadura de Primo de Rivera i les seves actuacions contra la cultura catalana, que no impedeixen, per exemple que es continuïn publicant, més o menys censurades, *La Veu de Catalunya* o *La Publicitat*.

El 1920, Riba torna d'un viatge a Itàlia per prendre possessió d'una càtedra a l'Escola de Bibliotecàries (de la qual serà posteriorment desposseït arran de l'afer

Dwelshauvers el 1924, ho veurem més avall). El 1922 marxa a Alemanya per estudiar amb Karl Vossler, el 1923 entra a col·laborar amb Fabra a les oficines lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans i el 1925 va a París per perfeccionar els seus estudis de grec en vistes a prendre possessió d'una càtedra a la Fundació Bernat Metge. En aquest temps, doncs, aprofundeix els seus coneixements, madura també professionalment, i entra en contacte amb molts dels personatges del món intel·lectual europeu de l'època, començant pel mateix Vossler, però continuant amb Unamuno o Valéry, que coneixerà personalment a París, o els hel·lenistes Mazon, Puech, Desrousseaux etc (MEDINA 1989 vol.I:61).

Per altra banda, demostra ja quina serà la seva actitud davant dels esdeveniments polítics que poden anar en contra de la seva integritat moral arran de l'afer Dwelshauvers¹ que hem esmentat més amunt. Efectivament, és poc temps després d'haver pres possessió del seu càrrec a l'Escola Superior de Bibliotecàries que les noves autoritats nomenades per la Dictadura de Primo de Rivera decideixen suprimir el Laboratori de Psicologia Experimental patrocinat per l'Institut d'Estudis Catalans i dirigit pel professor belga George Dwelshauvers. Molts professors de les escoles de la Mancomunitat van firmar una carta col·lectiva en què mostraven el seu suport al professor i van rebre com a resposta un avís amb l'amenaça que serien destituïts en cas de no retractar-se. Naturalment Riba no es va retractar i va ser destituït. Com diu ell mateix en una carta citada per Medina (MEDINA 1989 vol.I:56): “Aquesta destitució m’ha fet, aquest temps, més dura la vida; he hagut de refer el sou perdut amb feines editorials no sempre agradables: i encara he estat dels que millor s’ha salvat”.

Mentre es produeixen aquests esdeveniments i també la maduració del nostre jove intel·lectual a Europa, a Catalunya el que havia estat mestre de tota la seva generació, Eugeni d'Ors, dimiteix dels seus càrrecs a les institucions catalanes, comença a escriure exclusivament en castellà i es trasllada finalment a viure a Madrid el 1923. Tot havia començat² el 1920 amb un enfrontament amb el president de la Mancomunitat, aleshores Puig i Cadafalch: els analistes donen diferents

---

¹ Per a aprofundiments, veg. MEDINA 1989 vol.I:55-56 i notes

² Veg. BALCELLS-PUJOL 2002 : 101-114

interpretacions de l'afer, però el que sembla segur és que una certa intransigència per part de Puig va anar a topar amb la megalomania de Xènius. Allò que tots troben inadmissible és la posterior persecució de la qual fou objecte d'Ors, fora de l'àmbit funcional, en institucions suposadament autònomes com l'Institut d'Estudis Catalans o l'Escola de Bibliotecàries. Ara bé, això no explica que després abandonés totalment Catalunya i agafés a més posicions feixistitzants.

Cal recordar encara respecte a d'Ors la seva enfrontació amb Fabra durant la discussió de la normativa³. Miracle (MIRACLE 1968) reporta que pels volts de 1913 Ors havia fet córrer aquesta definició del paper de Fabra: “Els gramàtics són uns senyors que porten la maleta als escriptors”.

Tot el recull de *Els marges* és de tota manera ja molt menys orsià que el precedent: com diu Sansone (SANSONE 1967) “l'encara jove literat (...) havia anat enriquint la seva cultura i la matèria de meditació també per la publicació —esdevinguda en aquell període— d'obres de Vossler i Du Bos, d'Ortega y Gasset i Valéry, de Murry i Brémond”, i encara podríem afegir una llarga tirallonga de noms. Sansone troba a més dins l'article en què Riba parla d'Alcover “una autèntica declaració de fe crociano-vossleriana quan es refereix a una “forma com a emanació directa, perfecta, del contingut”. (SANSONE *op.cit.*:16). Ors apareix encara en alguna referència (“Xènius, sensible als senyals dels vents, ha insistit a cridar alerta. “N'hi ha que confonen el Poble amb el folklore”, ha dit, i la frase constitueix un epigrama i una doctrina ensems” (OC/2:237) mentre es manté aquella fascinació tan noucentista que vèiem al recull anterior pels mots, però és paradigmàtic, com és sabut, l'article “Entre dos diletantismes” (OC/2:298-304), on és clar el distanciament de l'orsisme.

Els Marges és també el recull on apareix un dels articles de Riba que més ressò va tenir en el seu moment i també posteriorment: “Una generació sense novel·la” (OC/2:311-319) Malgrat l'abundància de la producció crítica que s'hi refereix (Malé en fa un resum en nota a MALÉ 2001:124 i una anàlisi aprofundida), per a l'aspecte de la personalitat de Riba que ens ocupa, ens quedem amb l'exhaustiva monografia que li va dedicar Alan Yates (YATES 1975) situant-lo en el debat sobre la novel·la que s'havia iniciat a Catalunya ja alguns anys abans, i en subscribim la seva descripció :

---

³ BALCELLS-PUJOL 2002 : 108 nota 248

“La conferència de Riba és inequívocament una acció defensiva, feta per un noucentista sincer i impenitent que no vol veure les consecucions del moviment —la seva poesia, el seu llenguatge literari i la seva “cultura moral”—sacrificades en un canvi de clima cultural” (YATES 1975:198). Hi tornarem, però, per veure-hi què diu específicament sobre la llengua.

La llengua

En aquest segon recull, com hem vist molt més madur que l'anterior, disminueix l'atenció per la llengua en els comentaris sobre els autors, a favor dels aspectes tècnics i l'anàlisi del procés de creació.

Així trobem un esplèndid comentari sobre Muntaner (“En Ramon Muntaner, home d'imperi” (OC/2:319-323(1925)), on podem participar a allò que els estudiants de Riba devien viure durant les seves lliçons, i és aquell entusiasme que aconsegueix fer-nos penetrar i comunicar-nos la bellesa d'un text distant diversos segles de nosaltres, però on no trobem cap comentari lingüístic ni cap referència a la llengua de l'època com a fonament per a la llengua catalana moderna. Pel que sembla, els fonaments d'aquesta ja es consideren prou sòlids, i els comentaris són estilístics:

“Qui ha escrit, per exemple(c. CXCI): “[Los almugauers] van trocejar llances e esbudellar caualls, que així mateix anauen entre ells, com si anassen per un jardí” ha reeixit en la més bella suma que pugui donar-se de joia verbal, de plasticitat, d'entusiasme per l'acció i d'ironia, de la millor ironia, que és la filla de la fortalesa i de l'èxit serè”,

o bé històrics, sobretot referits al patriotisme, això sí, de l'autor de la *Crònica*.

Són exclusivament estilístics fins i tot els comentaris sobre l'obra poètica de Carner, el qual serà en canvi qualificat de figura tutelar del català en parlar de la llengua de la traducció, com veurem més avall, i especialment tècnics són els que fa a Marià Manent, de qui comenta les al·literacions: “i el període es resol en un

malencònic fregadís de bilabials sonores, i un últim eco de les nasals del primer vers”; “...una rima de cruels dentals sordes...”

Sansone (*op.cit.*) posa de relleu l'article sobre Pujols (*OC/2:269-298*):

“No és casual, en efecte, que sigui dels anys 1922-23 el llarg assaig sobre “L'estil de Francesc Pujols” d'un plantejament metodològic molt sòlid i d'una rara finesa, sever i documentat, precís i elegant, mereix ésser considerat com un dels exemples més ben trobats d'un cert tipus de crítica estilística i encara avui ésser assimilat com un autèntic ensenyament”.

Deixant de banda els elogis, és efectivament molt visible el plantejament metodològic a què es refereix Sansone en aquest article en què Riba insisteix especialment sobre diversos aspectes estilístics de la prosa de Pujols. En primer lloc hi analitza el període pujolià:

“Per a fer entrar uns quants principis dins una ment tossuda, la retòrica més eficaç és la de la frase breu, de ritme sec i igual, que sona més com una ordre peremptòria que com una invitació al raonament. El període ciceronià, en canvi, sota la seva vasta música desplega un joc lògic, complet i articulat en totes les parts.”

També es fixa en alguns usos sintàctics, com ara la diferència que implica l'ús o no del pronom:

“no diu “recordo(...)” sinó: “Me'n recordo que, etc”; és a dir, l'autor no va a descobrir modestament, en companyia nostra, el seu propi record, sinó que el pronom “en”, posat al començament de la frase, representa tot el que vindrà i que l'autor ja té *in mente* a punt de fer-nos-en el do i meravellar-nos.”

o en l'ús de la frase feta:

“que dins el tresor de la llengua té alguna cosa de perpetuació caricaturesca d'un complex de representacions circumstancial”

o de la metàfora:

“la llengua és, comptat i debatut, essencialment metafòrica —“un diccionari de metàfores esgrogueïdes”, l'anomenà Jean Paul—s'ha pogut dir (Friedrich Strich) que la paraula metafòrica, “llenguatge potenciat”, no és pel que fa a la pura realitat del món sinó “el reflex d'un espill”.”

No l'interessa en canvi la correcció o no del català de Pujols, (hi fa només un comentari escadusser: “pel nexa lax d'un gerundi a l'espanyola”), però sí que aprofita en un moment donat per generalitzar sobre la llengua de l'època:

“aquest egotisme pujolià és viu en mil tombs del parlar corrent, no intervingut pels gramàtics de darrera hora. Perquè quant a la literatura, fins avui constitueix una excepció l'autor que més o menys evidentment no es passegi en elàstics per la seva prosa, perorant i gesticulant, en tota la virolada intimitat dels seus humors i de la seva suficiència”.

A part d'aquest darrer comentari, trobem referències un altre cop al concepte de llengua catalana de Riba en els dos articles més polèmics del recull.

Al primer, “Entre dos diletantismes”, com dèiem més amunt declaració de distanciament de l'orsisme, trobem encara conceptes noucentistes (veg. CASTELLANOS 1987 o també MURGADES *ibid.*), com les definicions d'atzar i de cultura:

“Atzar i cultura són dos termes que mútuament s'exclouen; ja que cultura vol dir creació i llibertat, domini sobre tota força natural, compensació de tot factor cec o imprevist, endegament de tota circumstància.”

o el fet que la llengua no pot viure sense institucions:

“I perdre, en cultura, és no guanyar-ho tot: és innocent de pensar que salvaríem una literatura encara que no reeixíssim a aixecar una Universitat verament nodridora, o que podríem mantenir la llengua en una fecunda vitalitat si per altra banda la nostra política restava a mig camí dels seus fins”.

Pel que fa a la llengua pròpiament dita, Riba hi insisteix en el seu concepte de progrés històric, defensant els autors de la generació anterior, que no tenien les eines necessàries i que

“havien de començar per crear-se, desorientats, autodidactes, una primera sòlida base de tradició, més encara, una llengua”,

i per tant defensant sobretot els de la seva generació que ja havien assolit l'objectiu:

“una llengua, la qual cosa no vol dir tant un sistema de motlles de pensament fets i a punt, com un sistema de suggestions de pensament”.

El segon article que ens interessa aquí és “Una generació sense novel·la” on, a més de participar, com ja hem dit, a la polèmica sobre la novel·la a Catalunya, Riba insisteix sobre la idea noucentista de la llengua literària que ha de ser construïda:

“Hom veu que cal reconstruir molta cosa, amb modèstia i paciència, damunt fonaments pregons i amb material resistent: en primer lloc, la llengua literària”,

i parla de la feina de “tots aquests vint o vint-i-cinc anys”, seguint, doncs, en la línia del concepte de progrés que esmentàvem respecte a l'article anterior. És especialment rellevant, però, la defensa que hi fa dels poetes com els únics capaços de crear el català literari:

“Direm, doncs, més: únicament els poetes haurien pogut crear el català literari. En la poesia, la llengua, plasmada per a ésser el vehicle d'allò més bell i més bo de l'home, s'ha revestit de dignitat, ha adquirit matisos delicats no solament de significació, sinó també de so...”

La llengua en la traducció

Seguint la línia del desplaçament de l'interès de Riba envers aspectes més teòrics o d'anàlisi de la creació literària respecte a les qüestions estrictament lingüístiques, només un article d'aquest recull analitza una traducció, “La Fontaine traduït per J. Carner” (*OC/2:249-255*)(1921). El tema hi és, però, tractat de forma molt aprofundida i és ocasió per a Riba per a insistir en el seu concepte de llengua i especialment de llengua literària.

Direm d'entrada que, tal com ens esperàvem, Riba hi defensa sense mitges tintes la versió de Carner:

“Les condicions socials de Catalunya, del català per tant, havien forçosament d’afeblir la mundanitat i engruixudir la plasticitat camperola (de La Fontaine). Però la meravella de la traducció de Josep Carner consisteix a fondre l’una i l’altra en una bonhomia burgesa, tota barcelonina, amb la seva fraseologia i tot”,

fins al punt que Carner és considerat (com ja havíem vist també en altres ocasions) gairebè podríem dir com un epònim del català:

“L’època actual del català serà designada amb el nom de Josep Carner, perquè pel seu estil passa tota la història del català, no feta, sinó fent-se en curs de creació”

o més avall:

“Dins la poesia catalana, Josep Carner ha socialitzat la gràcia”.

Ara bé, els comentaris positius sobre la traducció de Carner no amaguen allò que Riba troba admirable i intraduïble de la llengua de La Fontaine. L’article és sobretot una anàlisi de la diversa evolució de les dues llengües que l’ocupen, el francès per una banda, amb el període clàssic representat justament per l’autor de les *Fables*, juntament amb Malherbe, amb la creació de l’Académie Française, etc, i el català amb l’absència d’un període d’aquestes característiques. La principal conseqüència d’aquesta diversa evolució serà allò que Riba sintetitza i posa de relleu en el primer paràgraf, de tres ratlles només, de l’article:

“Podria dir-se de La Fontaine, que els seus mots ni pesen més que l’esprit que embolcallen, ni afegeixen per llur compte cap ressonància a la vibració justa que ell els imprimí”.

Vet aquí altra vegada l’afany noucentista de claredat respecte a la llengua catalana. Més avall encara:

“Entre l’autor i el lector, els mots, a semblança de la moneda en una transacció, representen un valor exacte, sobre el qual no cal inquietar-se: l’intercanvi subtil de l’expressió i la comprensió, es fa per mitjà d’ells, però per damunt d’ells.”

Efectivament, era aquest un dels objectius principals dels escriptors del classicisme francès, La Fontaine i abans d’ell Malherbe:

“per aquest camí, el francès havia d’esdevenir un teclat de sons justos, mecànics, però meravellosament dòcil a les diferències de pulsació. Fins que els romàntics esbotzessin l’instrument.”

L’anàlisi de Riba va, però, més enllà, i és en aquest text on trobem un intent de definició d’allò que és el llenguatge artístic, diferent del llenguatge tècnic en el qual cada mot té exclusivament el pes previst. Hi veiem altre cop la influència de l’escola idealista alemanya, pensem al concepte de *scarto* de Spitzer: “*a qualsiasi allontanamento dallo stato psichico normale, corrisponde nel campo espressivo, un allontanamento dell’uso linguistico normale*” (SPITZER 1966 : 46):

“En l’escriptor de raça, tot mot ha de semblar un neologisme, a condició que tot neologisme adquireixi, tot d’una d’ésser forjat, com un plec de nissaga. El llenguatge artístic es malfia dels pervinguts i dels metecs”.

Per altra banda, és cert que el període clàssic és una etapa obligada en l’evolució d’una llengua, però és sobretot la primera d’una sèrie. Així, el problema següent és que en català “som a l’alta mar de l’estil”, donat que no n’hi ha hagut un ús suficient. Un cop fixats la gramàtica i el lèxic, cada mot es carrega de significat i de matisos a través del seu ús al llarg del temps, mentre que en el nostre cas:

“Sembla llei inexorable, que tot escriptor nostre s’hagi de debatre personalment amb una munió de problemes de gust —de gust estilístico-lingüístic, per a dir-ho amb la màxima precisió—la complicació dels quals està en raó directa del cabal inèdit que ell porta. Problemes, naturalment, que comencen allà on acaba la jurisdicció de la gramàtica i del diccionari, és a dir, del residu de convenció.”

Josep Pla

En l’aplicació a l’anàlisi estilística de diversos autors catalans del seu concepte de llengua literària, Riba fa algunes consideracions de valor, com hem vist

per exemple respecte a Carner. En un altre lloc, respecte a Carles Soldevila, Riba es sorprèn de la qualitat de la seva prosa, que sembla prescindir sense conseqüències d'aquella manca de tradició que en canvi per al nostre noucentista era fonamental:

“sembla nascut pur en totes les seves peces, d’una llarga tradició que, al capdavant, no existeix”.

De Verdaguer valora des del punt de vista lingüístic la seva aportació a la creació del que anomena “l’estil literari tendre” (hi tornarem més endavant):

“(Verdaguer) havia creat en català alguna cosa que no té preu: l’estil literari tendre, fet de les locucions i les imatges de la màxima irradiació afectiva, que duïen una vida intensa i arraconada dins la casa i dins el folklore.” (es refereix al verb “llescar”).

Però ens semblen especialment rellevants les consideracions sobre la llengua de Josep Pla⁴, tradicional opositor de les teories noucentistes en aquest àmbit. Si per a Riba l’ideal eren els clàssics francesos, per a Pla serà Voltaire, com veiem per exemple a la cita següent: (de *Notes disperses* ⁵)

“En literatura, la fórmula de l’estil es troba potser en aquesta frase de Voltaire: *“Les mots familiers sont les ressorts du style”*. La veritat —o el que em sembla que ho és— només es pot formular amb mots familiars. Tracteu de formular-la amb mots rebuscats. Fareu riure la gent”.

(Però també, a part:

“El que passa és que jo sóc partidari d’ampliar el nombre dels mots familiars — d’ampliar-los constantment. Sovint l’obvietat és irrisòria i risible.”)

Es retreu justament a Riba el fet d'utilitzar mots rebuscats, però si ens fixem en la seva formulació teòrica, la seva era una recerca gairebé obsessiva de simplicitat i claredat, la recerca d'un llenguatge on els mots tinguessin simplement un valor precís. Que d'aquesta seva lluita amb la llengua en sortís de vegades derrotat

---

⁴ Per a aprofundiments sobre els aspectes més literaris de la consideració de Riba envers Pla, veg. MALÉ 2000

⁵ Josep Pla, *Obra completa* 12. *Notes disperses*, pàg 28.

(FERRATER 1979:17⁶), això ja és una altra història. Pel que fa a l'estil de Pla, per a Riba aquesta presa de posició es tradueix en els seus escrits en

“una santa horror a la retòrica, és a dir a tot allò que sigui fet, solemne i transmès”,

però que aplicada al català,

“on els mots i els tombs sintàctics tenen més aviat un relleu virginal, agressiu, intervingut a penes per la literatura (...), s'imposa a l'escriptor com una manera de retòrica popular tan temible i al capdavant tan falsa com la d'escola”.

Per a ell, Pla utilitza imatges i metàfores entremesclades “amb una fertilitat una mica mecànica”, i es deixa seduir per les paraules mateixes :

“Per un mot bell, maliciós o sensible, Josep Pla es vendria l'ànima o l'escrit al diable”,

mentre que ell, com ja hem vist, pretén utilitzar els mots per a transmetre d'una manera simple unes idees que són complicades en elles mateixes. Recordem que Riba no acceptava de cap manera el qualificatiu d'obscur que se li aplicava, ja que considerava la seva obra complexa, i no pas obscura.

En conclusió, segons Riba Pla es deixa portar en escriure en català per aquesta “retòrica popular”, i a més la utilitzarà molt més còmodament per a escriure en espanyol, una llengua que justament ha anat perdent el relleu amb la seva utilització en tots els àmbits, sobretot el burocràtic :

“entre les circumstàncies que l'han dut a escriure en espanyol hi ha, sens dubte, la del menor esforç que li representa el camí invers d'imprimir, mitjançant l'il·limitat barbarisme, banalitat i alhora relleu a una llengua que els ha perduts rodolant pel paper timbrat”.

---

⁶ “Perquè (...) Riba era poc destre, tenia poca traça en el maneig de la llengua...”. També *ibid.* p.115 :“...s'ha de tenir un enorme control de la llengua que en podríem dir col·loquial, de la llengua del diàleg, de la llengua ordinària. Ara bé: de control d'aquesta mena de llengua, Riba no en va tenir mai”

Per comprendre (1927-1935). Premi Maragall 1937. Primera edició: Barcelona, Publicacions de “La Revista”, 1937. Segona edició: Barcelona, Institució de les Lletres Catalanes, 1938

Cronologia

Els deu anys que transcorren abans de la publicació d'un nou recull d'articles de Riba han aportat a l'autor una certa estabilitat econòmica i professional: és professor a la Universitat, tot i que de forma irregular per motius polítics, professor a la Fundació Bernat Metge, i sobretot és nomenat membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans el 5 de març del 1932, després d'haver-hi treballat com a col.laborador a les Oficines Lexicogràfiques des del 1923. (MEDINA 1989 vol.I:76-77). Pel que fa a la situació política, durant aquest temps es produeixen grans esdeveniments, positius i negatius, per a Catalunya: des de la proclamació de la República Catalana l'any 1931 per Francesc Macià que portarà a l'obtenció de l'Estatut d'autonomia, a la presidència de Lluís Companys després de la mort de Macià, els fets del 6 d'octubre 1934 amb l'empresonament del govern de la Generalitat, el seu retorn el 1936 i la sublevació militar que desencadenarà la Guerra Civil. Riba és conscient de la seva responsabilitat envers el país en el seu paper d'intel·lectual, tal com ja havia demostrat arran de l'afer Dwelshauvers al 1924 (veg. capítol anterior) i com tornarà a demostrar amb la seva actitud després de la desfeta de la República, i al Prefaci al volum, escrit a l'agost 1937, ja començada la guerra i després dels fets de maig, en justifica la publicació per la voluntat de servei:

“Un llibre, avui i a casa nostra, no és justificat que surti a la requesta de lectors, sinó pel que hi hagi d’inequívoc en el seu abast i en el seu servei. En aquest meu (...) el que hi ha de segur és l’esforç que he esmerçat per comprendre”¹ (*OC/3* : 9)

Des del punt de vista dels temes tractats, aquests són estrictament culturals, i és per aquest motiu que queda fora del recull el per altra banda ben conegut article “Polítics i intel·lectuals”, publicat a *La Publicitat* entre març i abril de 1927 però recollit en volum només pòstumament².

Sansone, a la introducció que hem citat ja diverses vegades, destaca en aquests articles les influències dels corrents crítics literaris francesos, i especialment Valéry, tot i que encara troba alguns rastres de vosslerianisme, per exemple a les pàgines dedicades a Aribau. Manllevant les paraules de Sansone, podem dir que:

“tampoc no podem parlar aquí de veritable mètode propi, ni de sistema, pel fet que es tracta principalment d’una operació de poeta incitat a conquerir el secret del procés expressiu de manera directa i sense cap rèmora d’ordre metodològic (...). Malgrat això, l’obra ribiana no s’abandona a abstraccions metafísiques i a evanescències (...).” (SANSONE 1967:23)

En realitat, seguint l’evolució que ja vèiem entre el primer recull i el segon, l’interès de Riba es concentra cada cop més en descobrir el secret de la creació, especialment la creació literària, i per tant pel que fa al tema del nostre estudi, les referències a la llengua tornen a ser escasses.

La llengua

Ens cal, però, matisar aquesta afirmació, entre altres coses perquè és en aquest recull que trobem un dels textos paradigmàtics del concepte de llengua segons Riba, i

---

¹ Continuem citant, sempre que no indiquem una altra cosa, segons l’edició de les *Obres completes* a cura de Sullà i Medina. El recull “Per comprendre” hi apareix al volum 3 (*Crítica*,2)

² Dins *Obra Completa* a cura de J.Ll. Marfany,1967, vol 2, amb el títol “Polítics i intel·lectuals i altres assaigs”; també dins *Obra Completa* a cura d’Enric Sullà, 1986, vol. 3, amb el mateix títol

el veurem de manera aprofundida a l'apartat següent. A més, les referències al valor de la paraula continuen, madurades en la reflexió i l'estudi dels crítics francesos de l'època, com ja hem dit, Thibaudet, Epstein, etc, i també de lingüistes com ara Schuchardt, del qual però pren aquelles consideracions que poden tenir més influència sobre el producte literari, és a dir les que tenen a veure amb l'escola del *Wörter und Sachen* i no pas les de dialectologia ("teoria de les ones" que va elaborar juntament amb Johannes Schmidt³, etc) :

"Pensem en la divisió de Schuchardt entre "homes de mots" i "homes de coses", segons que preïn més els mots i l'encís de llur so, fins a acostar-se'n, o que donin valor només als fets, als sentiments i als pensaments" (OC/3 :43n.5)

Les teories lingüístiques de Schuchardt es separen de les dels neogramàtics i de la regularitat de les lleis fonètiques insistint en el caràcter espiritual de la llengua i la importància del factor individual, de la creació lliure, com reprendrà per altra banda Valéry en celebrar les virtuts del Verb: "*Honneur des Hommes, Saint LANGAGE / Discours prophétique et paré...*"⁴. Riba utilitza la teoria sobre el *Wörter und Sachen* per a analitzar l'estil d'Esclasans i allunyar-lo del simbolisme:

"(Esclasans) accedeix a ésser "home de mots", sempre que ells restin en llur valor més natural d'intercanvi, que siguin, concretament i a cada punt, mots de coses i de fets (...) i no glaçats per cap mallarmeana ambició de "reproduir en les lletres i les síl.labes les Idees mateixes" (OC/3 : 43-44)

En aquest mateix article veiem per altra banda com Riba continua basant les seves conclusions sobre una anàlisi estilística aprofundida dels textos, posant de relleu la presència de l'al·literació ("i no precisament onomatopeica"), de la repetició obsessiva, i després l'ús de la metàfora i de la frase feta. Aquesta seva anàlisi el porta fins a analitzar la mena d'adjectius utilitzats:

"un ús una mica ultrat d'adjectius de tema verbal: sobretot participis, però també totes les formacions en -dís, -ible, -dor, etc. de què, amb tanta llibertat, és tan rica la nostra llengua." (OC/3:45)

---

³ Veg. ROBINS 1967:179

⁴ "La Pythie" vv 221-222, dins *Charmes*, Gallimard, París 1952

No podem acabar aquest apartat sense citar per una banda el *memento* que el nostre poeta adreça a qui pretén d'escriure sense haver-ne après:

“Ací, on ara i adés tant es prea ésser poeta (i àdhuc, tot curt, escriptor!) abans d'haver après d'escriure...” (OC/3:83)

referència que podem posar en relació amb la idea noucentista de la importància de l'escolarització etc, i per altra banda la qüestió moral de la fidelitat a la llengua materna, plantejada en el seu comentari sobre Aribau:

“És un deure, altrament, indefugible; més, és un instint, perquè tota la vida sentimental i intel·lectual ha pres forma en la llengua materna i amb ella ha crescut des de la infància, i per ella des de la infància s'expressa directament; es discuteix si el català és un idioma il·lustre o decaigut, viu o mort: Aribau, com anys enrera el gramàtic Ballot, i com aleshores i sempre tants d'innombrables anònims, i com després d'ell tres generacions de poetes anomenats, respon categòricament: és la llengua de l'ànima, l'expressió única de la sinceritat i de la veritat d'un català (vv. 33-40).” (OC/3:112)

“Llengua de l'ànima” com ja Cervantes “*la pluma es la lengua del alma*”⁵ o més a prop cronològicament del nostre autor, l'escola idealista de la filosofia alemanya del llenguatge (i certament altre cop Vossler) molt preocupada des de Herder pel problema de les relacions entre llengua i nació (veg. per exemple SERRANO 1985:259). A Catalunya, aquesta preocupació no és exclusiva de Riba, sinó que la identificació entre llengua i pàtria ja és present en els escrits de Prat de la Riba. Podem trobar-hi múltiples referències al llarg de tot el volum de *La Nacionalitat Catalana*, però sobretot al capítol “La importància de la llengua dins el concepte de nacionalitat” (en realitat es tracta d'una comunicació independent llegida per Prat al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906). En donem només un exemple de mostra⁶: “La llengua és la nacionalitat, han repetit tots els pobles renaixents. (...) Perquè la llengua emmotlla i educa la intel·ligència del qui la parla

---

⁵ “*La pluma es la lengua del alma:cuales fueron los conceptos que en ella se engendraron, tales serán sus escritos*”: Miguel de Cervantes, inscripció a l'entrada de la Biblioteca Nacional de España

⁶ Enric Prat de la Riba, *La Nacionalitat Catalana*, MOLC 5, Ed.62 i La Caixa, Barcelona 1978, p. 139. Sobre aquest tema, molt interessant la tesi doctoral malauradament encara inèdita de Patrizio Rigobon per la Universitat di Bologna 1991

habitualment: les facultats intel·lectuals del noi creixen i es desenrotllen a l'ensem que l'adquisició del llenguatge, i per mitjà d'aquest”.

De fet les idees del Romanticisme alemany, amb Herder i també Fichte que reconeix en la llengua alemanya el fonament de la nació que encara s'ha de construir, són fonamentals en els orígens de la reivindicació de la llengua catalana com a llengua de cultura. Recordem ràpidament com Capmany al segle XVIII opinava que el català era una llengua morta per a la república de les lletres, i com Aribau, el fundador⁷ del moviment de la Renaixença que és qui parla segons el comentari de Riba de “llengua de l'ànima”, es pot considerar el propagador de les idees del Romanticisme alemany, sobretot gràcies a la seva col·laboració en la revista *El Europeo*⁸. Afegim que, com hem indicat anteriorment, Aribau també rep influència de l'experiència italiana, i de fet per a la seva Oda s'inspira a *I promessi sposi* de Manzoni.

Pel que fa als escriptors noucentistes, ja Carner el 1913 afirmava: “la paraula és la pàtria. La seva dignitat és una dignitat nacional” (citada per MIRALLES 2000:162, CARNER, “La dignitat literària”, *El reialme...*, 1986, p.132), i el filòsof Joan Crexells, en un article de títol paradoxal “El cos immortal i l'ànima mortal” (citada també per Miralles), després de definir la nació com a cos immortal per oposició al cos mortal dels individus, afirma que l'ànima d'aquest cos mortal seria la llengua i la seva memòria la història que acomuna els individus que la componen. Diguem també que la mateixa preocupació arriba a l'estricta contemporaneïtat amb la cita de Heidegger feta per Baltasar Porcel al seu discurs a la Fira de Frankfurt 2007: “La llengua és la casa de l'ànima”.

---

⁷ No ens correspon aquí fer consideracions sobre si Aribau era o no conscient del seu paper fundacional ni sobre la seva actitud posterior a la publicació del seu poema, temes tots ells tractats en l'abundant bibliografia que se n'ha ocupat

⁸ Per a les consideracions sobre l'estatut literari de la llengua catalana i les relacions dels autors del segle XIX amb el Romanticisme alemany, veg. HINA 1979, i per a profundiments, el seu treball: *Kastilien und Katalonien in der Kulturdiskussion 1714-1939* (Tübingen 1978)

“Els poetes i la llengua comuna”

Riba és nomenat membre de l’Institut d’Estudis Catalans per cobrir el lloc deixat vacant per la mort de mossèn Alcover, i en aquella ocasió (15 de maig de 1932 veg MEDINA 1989 vol.I:77) llegeix un discurs de presa de possessió del càrrec, que es publica en el recull que estem estudiant amb el títol “Els poetes i la llengua comuna” (OC/3:86-92). Dèiem que aquest article és paradigmàtic pel que fa al concepte de llengua segons Riba.

Per una banda hi trobem una defensa de la feina feta per l’Institut i sobretot una insistència en la diferent situació dels escriptors o dels parlants en general després de vint-i-cinc anys de la seva existència.

En segon lloc, Riba hi defineix el seu concepte d’ideal de llengua: una llengua “comuna clara i apta, indefinidament disponible”. Aquest és el mateix concepte que ja havia defensat en múltiples ocasions: hem comentat els seus articles en ocasió de la crisi que havia enfrontat justament mossèn Alcover amb l’Institut i amb Fabra, i on Riba prenia clarament posició a favor d’aquests darrers. Aquí hi aprofundeix i defineix ulteriorment aquests conceptes per oposició als d’Alcover. Segons ell, Alcover no pot arribar a aconseguir aquest ideal, perquè malgrat les seves grans qualitats de lingüista (Riba el qualifica de “fervorós de la llengua”), peca per fixar-se massa en el detall, que vol dir en el recull meticulós i potser maniaca de cada variant dialectal:

“no crec que a ningú la profusió d’un codi hagi privat tant de veure la llei, que mai un fervorós de la llengua hagi tan inconscientment renunciat a captar-ne la unitat ideal per la il·lusió de les seves bigarrades aparences” (OC/3 :88).

O més avall, a la mateixa pàgina:

“el cas del meu elogiat interessa com a simbolitzant fins a un vigor de caricatura un moment en l’evolució de la llengua”.... “mirant-ho des de la generació a què jo mateix pertanyo i des del punt dolç de generositat en què potser ja es troben els artífexs d’un català comú”

És doncs bàsic per a ell la “generositat” que fa que cada autor renunciï als particularismes a favor d’una llengua “comuna”, sense que això vulgui dir, pel que fa a la llengua literària, renunciar a crear-se’n una:

“Perquè aquí ha estat el gran afer, la gloriosa i no per tothom compresa ambició: crear-nos una llengua comuna clara i apta, indefinidament disponible; llengües literàries, cada autor, cada grup en rigor se n’ha creat i se’n crearà una, o més d’una, en la mesura i segons les necessitats del seu geni” (*ibid.*)

Ja havíem vist en altres ocasions aquest ideal d’unitat de la llengua, que segueix les directrius proposades per Fabra, per exemple en ocasió del comentari sobre la traducció de Maria Antònia Salvà de les *Geòrgiques Cristianes* (vegeu més amunt). Com també havíem vist l’ideal de disciplina que ha de conformar el llenguatge poètic, ideal sobre el qual Riba insisteix aquí:

“La veritable llibertat, estic per dir que la poesia l’ha trobada sempre per l’acceptació plena, sense reserves, del llenguatge en ell mateix, en la seva essència i amb la seva insuficiència: és a dir com un sistema de signes no necessaris de natura abstracta i per tant d’efectes indirectes; vivents, en suma, només per llur contingut espiritual” (*OC/3:90*).

El concepte del llenguatge com un “sistema de signes no necessaris”, que tant recorda l’arbitrarietat del signe lingüístic saussurià, ja havia estat comentat el 1985 per Sebastià Serrano (SERRANO 1985:263), però és Jordi Malé qui hi aprofundeix (MALÉ 2001:257 i seg.), i ens informa de la presència a la biblioteca personal del poeta d’un exemplar del *Cours de linguistique générale* (edició de París, Payot 1922), amb un ex-libris que porta la data de 1925. Segons Malé, l’efectiva lectura del text es

podria situar entre finals d'aquesta dècada i començaments de la dècada dels 30, és a dir just abans de la redacció de l'article que ens ocupa. Pel que fa a la resta de la definició del llenguatge: "de natura abstracta" i "d'efectes indirectes", sempre segons Malé, són manlevats de Paul Valéry. Cal insistir, tanmateix, que l'ús d'aquests conceptes per part de Riba es limita sempre a la seva utilitat pel que fa al discurs literari i principalment poètic, així és significatiu el comentari que ell mateix fa de l'obra saussuriana en una carta adreçada a Santiago Pey l'any 1940 (cit. a MALÉ, *ibid.*:257 nota): "Saussure em serà violentament útil".

Notem encara el final del discurs, resum dels conceptes que el nostre crític hi havia volgut defensar, i notem sobretot el "gairebé" que és el seu punt final: l'any 1932, l'Institut podia fer un balanç de la feina feta i considerar que la llengua catalana estava en un bon moment pel que fa a la seva progressió, però calia insistir en el fet que no s'havien assolit completament els objectius i que encara quedava camí per fer (amb tota la ironia tràgica que nosaltres hi podem veure, des de la nostra posició privilegiada de coneixedors dels esdeveniments que estaven a punt de produir-se).

"M'he proposat només suggerir. Ara, si se'm digués que he combatut, invitaria a reflexionar que en tot cas no he combatut fantasmes; sobretot que no he combatut per cap fantasma, sinó per una realitat que ja gairebé podríem dir nostra, gràcies a un esforç de disciplina lingüística col·lectiva, que és potser el més admirable de tota la renaixença catalana. Però tot està en aquest "gairebé" (*OC*/3:92).

La traducció

A part dels comentaris sobre la traducció de Carner de l'obra de La Fontaine, dels quals ja hem parlat, Riba no s'ocupa gaire d'aquest tema en aquest recull. Com dèiem, l'àmbit de la seva recerca es circumscriu cada cop més en aprofundir en els secrets de la creació literària, i així en parlar de Rupert Brooke, només al final es

refereix a la traducció de Marià Manent. Aquí és segons ell encara més rellevant la voluntat de servei:

“Traduir és, en certa arièlica manera, també servir: no pot anar sense aquella humilitat que en les seves pròpies faccions trobava Rilke (significativament gran traductor ell mateix) i que és “no la d’un criat, sinó la d’un servent i d’una dona” o, diríem nosaltres, la de qui es fa seu un destí d’altre” (OC/3:83).

També en el seu important article “Horaci en les literatures ibèriques”, Riba fa alguna referència a la traducció, però veiem com, després d’alguns comentaris tècnics sobre l’adaptació del metre horacià, el seu interès és de creador:

“Hi ha totes les in experiències que es vulgui; però segurament cap traductor no ha superat encerts de creador com fer correspondre el *uoltus nimium lubricus aspici* de l’oda XIX del llibre I per una meravella de vers com aquest:

grande deslizadero a quien le mira,
que ens dona una frase d’Horaci, ja no transposada, sinó potenciada de la seva certa abstractesa a una plàstica síntesi de drama i escena i concepte” (OC/3:130).

Manuel de Cabanyes

Si a *Els marges*, ens semblava interessant comentar com Riba valorava alguns autors contemporanis seus, però sobretot un autor com Verdaguer que, per haver viscut al període de la Renaixença i per tant no haver pogut utilitzar una llengua ja

“depurada”, era menystingut per alguns joves noucentistes (veg MIRALLES 2000: 167 i *supra*), aquí trobem especialment rellevants les consideracions sobre Manuel de Cabanyes.

Carles Miralles, al seu article que hem citat ja diverses vegades sobre “Fabra i els escriptors”, compara la situació de la llengua catalana el segle XIX amb la de la llengua grega al mateix segle, on la disjuntiva entre la *dimotikí*, llengua del poble, i la *katharevousa*, un grec “depurat”, construït sobre la llengua antiga, era paral·lela a la que es produïa en català entre la llengua parlada i la dels nostres clàssics del segle XV. Cal remarcar, però, dues diferències bàsiques entre les dues situacions: la primera, que a Catalunya hi havia hagut a més una situació de diglòssia en què els estaments cultes havien estat educats en una llengua estrangera, el castellà, i que aquest havia tingut uns efectes “corruptors” sobre la nostra llengua; i la segona, que la distància entre la llengua del segle XX i la del segle XV no era, si més no en la consideració de Fabra, tan gran que no es pogués salvar per reconstruir el català contemporani. Recordem les paraules de Fabra: “És incontestable que havíem d’anar a un acostament del català modern al català medieval”, tot i que també ho matisava amb una frase que ha estat abundantment citada: “L’ideal que perseguim no és la resurrecció d’una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera” (FABRA 1980:144).

“Així Fabra va haver d’actuar més com a amorós de la raó, segons recordava Crexells, que com a amic del parlar que també hi ha en el *lógos*. I la peremptorietat de l’empresa va deixar entre claudàtors l’espai entre el segle XV i el XIX (o el XX)” (MIRALLES 2000: 169).

És en aquesta òptica que hem de considerar la valoració que Riba fa de Manuel de Cabanyes. Aquest autor vilanoví, nascut el 1808 i mort molt jove, el 1833, no va escriure mai en català però ell mateix reconeixia que la seva catalanitat es transparentava de forma evident en els seus escrits. Així, a l’*“Advertencia preliminar”* dels seus *Preludios*⁹, esmenta les “*dificultades de un catalán para*

---

⁹ *Preludios de mi lira* va ser editat el 1833 a Barcelona per l’erudit i impressor Bergnes de las Casas, i més tard *Producciones escogidas* (1858) amb introduccions de Manuel Milà i Fontanals i J. Roca i Cornet.

escribir en castellano”, i és aquest aspecte que Riba i els noucentistes valoraven: “en servir-se exclusivament del castellà (...) el violentava en la forma interna i l’externa” (p. 140). De la mateixa manera es valorava també Jaume Balme: es preferia recollir el caràcter català d’aquests autors més que no pas desbrossar el llarg període de tres segles entre el XVI i el XVIII que quedava qualificat de Decadència. En aquest llarg període, hauria calgut analitzar fins a quin punt l’evolució de la llengua autor per autor era genuïna, i era més senzill prescindir-ne i tornar al període en què aquesta no havia rebut encara influències espúries. Continua Riba:

“(Cabanyes) se n’excusa ell mateix en les dificultats “que un català ha de vèncer per a escriure en una llengua, l’estudi de la qual li és tan costós com el de qualsevol idioma estranger” (*ibid.*),

però:

“en dir això, que és cert en si però no segons les circumstàncies del fet, Cabanyes sembla no prendre en compte el que hi ha d’ordre genial, o sigui de primordialment real, en aquell seu forçar la llengua que manllevava” (*ibid.*).

... més els poemes. Notes sobre poetes i poesia. Primera edició: Barcelona, Joaquim Horta, editor, 1957

Cronologia

Hem arribat al darrer dels reculls d'articles de Carles Riba publicat en vida del seu autor. Els textos corresponen bàsicament al període 1948-1955, amb poques excepcions, entre les quals destaquem el dedicat a Bartomeu Rosselló-Pòrcel i la “Carta a una poetessa”, tots dos del 1938, i “Lírica de cambra” del 1933.

És coneguda l'actitud de Riba durant la guerra i com aquesta actitud va tenir unes conseqüències notables sobre el que seria la seva vida un cop acabat el conflicte i amb la derrota de la República i la victòria del dictador. Podem donar-ne aquí només un parell d'exemples, en primer lloc, els seus esforços per salvaguardar el patrimoni de la Fundació Bernat Metge després que la FAI s'havia apropiat de tots els béns de Francesc Cambó. La Generalitat el va nomenar Comissari d'expropiació de la Fundació i les seves accions en aquella situació de fet el feien sospitosos tant per als uns com per als altres, com podem llegir en una carta (cit. a MEDINA 1989 vol.I:91-92 i nota pàg. 316) que no va voler publicar mai “per dignitat”, però que es va sentir en la necessitat d'escriure per justificar-se i que encara va rubricar molts anys més tard (la carta és del 43 però hi ha una nota del 54: “A fer-ne l'ús, després de la meua mort,

que es cregui convenient; però prohibeix que es destrueixi (firmat: C. Riba), 15 juny 1954).

Per altra banda, per motius del seu càrrec a la Institució de les Lletres Catalanes (fundada el 37), podia viatjar molt en un moment en què començaven les primeres fugides cap a l'exili, i per exemple es trobava a Anglaterra pel novembre del 38. Llavors la desfeta era ja evident, després de la batalla de l'Ebre i sobretot després que el pacte de Munic havia demostrat com les potències europees volien la “pau a qualsevol preu”, però Riba no va abandonar el país fins el 22 de gener del 39, quatre dies abans de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona. (MEDINA 1989 vol I: 115-116)

Sense voler insistir en aspectes biogràfics, per als quals remetem el lector als dos exhaustius volums de Jaume Medina, que per altra banda hem citat en múltiples ocasions, hem de posar en relleu aquí el fet que Riba tornés de l'exili l'any 43. Com és sabut, la dictadura militar de Francisco Franco va endegar una repressió radical tant en el camp polític (recordem l'afusellament del president Companys o els milers d'execucions que es van anar produint durant anys després de la derrota: veg. per exemple *Història de Catalunya*, Grup Promotor p. 365 i següents¹), com en el cultural, amb la depuració de tots els càrrecs, fins i tot els que no eren estrictament polítics, i podem recordar l'exili de Josep Trueta, cap del servei de cirurgia de l'Hospital de Sant Pau, o simplement les depuracions dels mestres de la República. En aquestes circumstàncies, Riba es va assegurar només que no seria empresonat si tornava, però es va decidir per una vida que només es podria desenvolupar en una semi-clandestinitat.

No ens interessen les motivacions psicològiques d'aquesta decisió, però sí les conseqüències que tindrà tant en l'obra de Riba com sobretot en la influència d'aquesta obra en general en la cultura catalana. No hi ha dubte que l'absència de tants intel·lectuals que van triar de continuar a l'exili li donava un paper de gran rellevància, amb l'afegitó de la qualitat moral que li donava el fet d'haver acceptat una situació que li imposava unes dificultats materials evidents. Que ell acceptés o no

---

¹ Aquest petit manual històric és molt útil com a eina de consulta. La referència completa és la següent: Ernest Ferreres i Calvo – Jordi Llorens i Vila, *Història de Catalunya*, Grup Promotor, Barcelona 1992

aquesta paper de “far solitari”, com el van qualificar en un programa de Televisió de Catalunya emès la temporada 2001-2002², és una qüestió que no podem dilucidar aquí, però és cert que li causava un cert malestar la banalització de la seva imatge de salvador del clacissisme. (FERRATER 1979: 104 i seg.)

En aquestes circumstàncies, la seva mort en una edat en què, si bé no era jove, estava encara en plena activitat, va causar una gran commoció a Catalunya: recordem les paraules de Pere Quart (citat a MEDINA 1989 vol. II:84) “Si tu no hi ets, ¿qui ens jutjarà?”, que ens semblen molt representatives de la consideració en què era tingut en aquells moments. Per altra banda, veiem en la bibliografia com durant molt de temps després, el seu personatge continuarà tenint una rellevància sobre tots els intel·lectuals catalans (veg. SERRAHIMA 1972, per donar només un exemple: *Dotze mestres*). Naturalment cada generació el podia considerar en un grau més o menys elevat, però podem dir, simplificant, que no és fins a partir dels estudis de Xavier Pericay i Ferran Toutain, que la seva categoria de mestre es va posar seriosament en dubte. Aquests autors (*El malentès del Noucentisme* 1996, 1997² i l’anterior: *Verinosa llengua* 1986) posen al mateix nivell “dos terrabastalls de naturalesa ben diversa”: el noucentisme i la guerra civil, i descriuen la situació després de la guerra com un “establishment reorganitzat en la clandestinitat i a l’exili”, on “la figura menuda de Carles Riba ho cobria tot”. Segons ells, “Riba, Esclasans o Jordana (...) van contribuir amb la seva obra original i amb les seves traduccions a promoure l’artifici i a fomentar la confusió”, és a dir que van ser un llast sobre l’evolució natural de la llengua. En qualsevol cas, per poder arribar a alguna conclusió en aquest sentit és necessari analitzar efectivament la llengua de Riba, cosa que tenim intenció de fer més endavant.

---

² Dins la sèrie “El meu avi” produït per Media Pro, *Carles Riba, el far solitari*, temporada 2001-2002

La llengua: consideracions sobre alguns autors

Aquest nou recull d'articles³ no aporta variacions substancials respecte als conceptes teòrics de Riba sobre poètica o sobre llengua. Sansone, a la introducció (SANSONE 1967) que ja hem citat diverses vegades, en comenta “la seguretat aconseguida i la riquesa humana i intel·lectual adquirida a través d'un engatjadíssim exercici altament compromès de les lletres”. Podem dir que aquesta seguretat es tradueix també en un aprofundiment dels mateixos conceptes, aplicats a alguns escriptors que ja havia tractat anteriorment, i a d'altres que analitza per primer cop.

Tornem a trobar referències aquí al problema de la relació entre “la matèria del mot i la del contingut”, i sobretot hi trobem un dels textos que representa l'expressió potser més estructurada de què disposem dels seu pensament sobre el llenguatge i que veurem de manera més aprofundida en un altre apartat d'aquest capítol: ens referim a les notes que Riba va preparar per a un article-entrevista de Joan Teixidor (OC/3: 253-263).

Jordi Malé (MALÉ 2002) posa en relació la poètica de Riba d'aquest període amb quatre noms fonamentals: Plató, sant Agustí, Paul Valéry i Ernst Cassirer. Sense negar la influència que les lectures d'aquests autors devien tenir sobre el nostre, no pretenem en aquest treball identificar les fonts del seu pensament, que d'altra banda no creiem reduïbles a uns pocs noms, sinó que creiem més interessant veure com el seu pensament li dictava les lectures a fer. En aquest sentit, notem la cita següent (OC/3:177), d'un filòsof francès avui dia pràcticament oblidat, i del qual ens proporciona el nom, el títol del volum i la pàgina:

“el veritable llenguatge és un mitjancer entre les coses materials i les espirituals i ens ensenya a considerar aquelles com a imatges d'aquestes”, comentat per Riba: “La constatació és vàlida per a tot poeta que mereixi l'insigne títol”. (nota del mateix Riba: Louis Lavelle *La parole et l'écriture* (Paris 1942, pàgina 55))

---

³ Continuem seguint l'edició de Sullà i Medina. El recull que tractem aquí apareix dins el volum: OC/3, *Crítica*/ 2

És clar que al Riba deixeble de Vossler, i per tant relacionat d'alguna manera amb l'idealisme alemany, i a més preocupat per la teoria del llenguatge només en relació a la creació poètica, no li interessa citar un lingüista, sinó un filòsof, seguidor de les idees de Bergson, Hamelin, etc. Hi tornarem més endavant.

En aquests articles, Riba analitza només autors catalans, a diferència del que havia fet en els anteriors, excepte quan es tracta de comentar algunes traduccions, la de l'*Odissea* en primer lloc i també les de Sòfocles. Notem per altra banda que els que són escrits abans del final de la guerra ("Memòria de Rosselló-Pòrcel" o "Carta a una poetessa", tots dos del 1938; també "Lírica de cambra", del 1933) es refereixen de manera molt circumscrita a qüestions poètiques, d'estil, etc, mentre en els textos posteriors tornem a trobar referències a la llengua com vèiem als primers reculls. En aquest sentit és significatiu que el primer article que trobem aquí sigui una nota a la poesia d'Ausiàs March, i Riba en comenti (*OC/3*:151):

"Ausiàs March, com tot sobirà poeta, necessita crear-se una llengua per al seu inèdit missatge;"

i veurem més endavant d'una manera més precisa què entenia per "crear-se una llengua per al seu inèdit missatge", en les seves notes per a l'article de Joan Teixidor, i també (*ibid.*):

"Es comprometé amb el puixant català de la seva vida concreta: lliure ja de tota servitud provençal, ric, elegant i exacte gràcies a una llarga tradició artística, animat ara i adés, resoltament, per la desimboltura del lèxic i de la sintaxi populars."

Si al llarg dels primers reculls d'articles que hem anat estudiant vèiem com Riba anava agafant seguretat no només com a crític sinó en la seva posició respecte a la llengua catalana, i després de parlar-ne de manera insistent l'anava considerant cada cop més en un segon terme, com quelcom de ja assol·lit, ara, donat el canvi polític, s'hi torna a referir, enyorant el moment i admirant el poeta del segle XV que es trobava a les mans una eina dúctil i sobretot "rica, elegant i exacta". En la mateixa òptica podem considerar els seus comentaris en memòria de Mn. Costa i Llobera (*OC/3*:174-178):

“Ressaltaria per damunt de tot com l’idioma natiu fou per a Mn. Costa, entre les coses de la seva *pietas*, la primera i la més entranyable”; “d’on el pudor, la tendresa, la sagrada cura amb què el manejà i l’il·lustrà.”

Maragall

Mereixen un capítol a part les consideracions sobre Joan Maragall. Enric Sullà ja ha comentat la relació entre els dos poetes (SULLÀ 1983:7): “una brevíssima coneixença personal i un discret guiatge en el moment crucial de la definició d’una vocació literària, serien la base de la freqüentació de l’obra de Maragall per part de Riba”; i afegeix encara: “En qui, a pesar d’això, no va trobar un camí immediatament transitable”. El fet és que a part de les influències sobre la seva obra poètica, per a les quals remetem al text de Sullà que en fa un seguiment molt clar encara que molt resumit, Maragall té una gran rellevància en l’obra crítica de Riba.

Ja el 1929 hi trobem referències com la següent (i tinguem present que Riba es va acostar a les versions maragallianes de l’*Odissea* quan ell mateix estava preparant la seva primera versió del poema homèric, això és l’any 1919):

“La poesia maragalliana d’aquell mateix temps (1906) avui ja ens apareix, en certa manera, preservada dins un sagrat clos d’arcaisme...” (*OC*/3:54)

on ja podem veure com Riba era d’aquells pocs noucentistes “lúcids” (l’adjectiu és de Miralles, veg. MIRALLES 2000) que van entendre que “la lliçó de Maragall era imprescindible” (*ibid.*). Efectivament els escriptors joves veien en les normes fabrianes un sistema d’afirmació de modernitat respecte als autors del XIX que no les havien tingut a la seva disposició: això els permetia d’esbandir-los simplement perquè utilitzaven una llengua “incorrecta”, i aquí quedava inclòs també Maragall. Riba, en canvi, l’admira, i en valora no només l’obra poètica, sinó fins i tot alguns aspectes de la llengua, com veurem més avall.

Trobem en primer lloc en el recull que ens ocupa un article que correspon a la primera part de la seva tesi doctoral, que Riba va defensar en plena guerra a la ciutat de Barcelona sota els bombardeigs del 1938, concretament el 12 de juliol d'aquell any (SULLÀ 1983 : 8). En aquell estudi feia un comentari aprofundit de la *Nausica* maragalliana, referint-se especialment al perfil psicològic dels personatges, i a les relacions d'aquesta obra amb la que sobre el mateix tema Goethe havia tingut intenció d'escriure sense arribar a fer-ho. Hi sovintegen també les referències a altres grans autors, des de Rilke a Stendhal o, en parlar d'Ulisses, Dant, altre cop Stendhal, Goethe naturalment, Nietzsche, Rilke, etc, proporcionant a l'estudi una gran volada i demostrant una gran ambició intel·lectual.

Posteriorment, és a dir a mesura que ens endinsem en el període fosc de la dictadura, l'actitud de Riba es torna més defensiva, com podem veure als seus textos del 1950 ("Per què he votat Joan Maragall") o del 1954 ("Nota preliminar a l'*Antologia poètica* de Joan Maragall"). Al primer parla del poeta però sobretot de la seva actitud cívica i dels seus poemes relacionats amb aquesta: l'*Oda nova a Barcelona* o el seu famós "Adéu a Espanya", al final de l'*Oda a Espanya* del 1898. Esmenta també com el poeta no havia acceptat la proposta de Cambó i Prat de la Riba de ser diputat per la Lliga⁴ (i encara tornarà sobre aquest tema en la "*Carta abierta a D. Ramón Guardans*", no recollida al present recull, sinó en el pòstum "Polítics i intel·lectuals i altres assaigs").

Al segon es refereix insistentment a la seva llengua, que és l'aspecte que ens interessa més aquí, i fins i tot a l'interès de fer-ne un estudi seriós (OC/3:220):

"Una anàlisi (...) del seu idioma, caòtic i tanmateix tens d'estil interior, farà aparèixer d'una simplicitat en alguns casos veïna de la malvolença tota utilització de la tesi maragalliana contra la guia tècnica, gràcies a la qual, i només amb la qual, s'ha revelat possible la creació d'un català escrit comú".

Hem d'insistir-hi, perquè si com dèiem més amunt Riba considera la lliçó maragalliana imprescindible a diferència d'altres noucentistes, és rellevant la

---

⁴ Per a aprofundiments sobre la posició de Riba com a model d'intel·lectual, i en relació amb Maragall en aquest sentit, veg. GASSOL, 2007

definició que dóna del seu idioma. Hem dit “caòtic i tanmateix tens d’estil interior”, i Riba ho explica (*OC/3:220-221*):

“Cal dir caòtic, no per referència a un tipus ideal d’idioma, que en el seu temps tot just començava a ésser fixat segons normes i bon ús, sinó pensant en allò que el mot “vivent” correntment significa: perquè en l’idioma de Maragall, junt amb el que és vivent en els més diversos graus de significació, pul·lulen mots, formes, construccions i girs difunts o amb una vida purament llibresca, ultracorreccions i pures invencions (...). Però cal dir que aquest idioma té la singular tensió d’un estil interior molt personal, amb uns trets i un moviment intraduïblement catalans”.

Malgrat no haver pogut gaudir d’una escolarització i d’un ensenyament gramatical de la pròpia llengua, Maragall havia aconseguit crear-se un idioma poètic vàlid, i pel que fa a la llengua ideal a la qual Riba i els noucentistes aspiraven:

“No ho aconseguí ben bé, si tant es vol ni de lluny, però assenyalant cap al llenguatge de la ciutat vivent, renovà profundament alguna cosa, més útil per als tècnics que discriminen i guien que no pas per als escriptors que imiten i que abans d’haver estudiat gramàtica ja desdenyen l’acadèmia” (*OC/3:220*).

Vegem d’altra banda com hem tornat a una situació en què tot allò que s’havia aconseguit respecte a la llengua està gairebé tot perdut, i cal tornar a plantejar uns arguments de defensa que haurien hagut de semblar superflus:

“El que no és lícit és valer-se de les il·luminades divagacions maragallianes per a justificar cismes en un terreny que pertany a la instrucció pública i per a estalviar-se tractes amb la gramàtica, el diccionari i les regles eternes d’aquest diví art de la construcció que és el del poeta” (*OC/3:221*)

Tinguem en compte que estem en aquell moment en què no només la instrucció pública en català ha estat eliminada, sinó que és el període de repressió de la llengua catalana en totes les seves manifestacions, si bé ja no d’una manera tan ferotge com als anys quaranta.

Per acabar aquestes reflexions sobre Maragall, direm encara que en els comentaris sobre la seva llengua, Riba es refereix també a la intervenció dels “correctors de bona voluntat” (*OC/3 : 220, nota 1*). Aquests personatges no tenen,

malgrat aquesta bona voluntat, “possibilitat de mantenir un criteri fix i coherent” sobre l’edició Gili i l’anomenada “dels fills” de la seva obra (tornarem al capítol següent sobre els criteris d’edició de Riba respecte als textos maragallians). En una literatura com la catalana, amb totes les seves vicissituds, començant per la mateixa revolució que va representar la reforma fabriana que va deixar fora de la normativa autors com Narcís Oller, o el mateix Maragall, el paper dels correctors tindrà un gran protagonisme, creant unes relacions de vegades de tranquil·la col·laboració, com en el cas d’Espriu i Vallverdú, o d’altres més tenses com en el cas d’Oller i Emili Guanyavents (MARTÍNEZ-GIL 1997:199-201). No hi ha dubte que després de la guerra, la situació precària del català obligava a tenir una cura especial en l’ajustament de les obres publicades a la normativa, fet que canviarà només a partir dels anys 60, després de mort Riba⁵. De fet, el mateix Riba tindrà un paper en aquest camp, concretament com a revisor de les traduccions de la Fundació Bernat Metge (i seria interessant de fer-ne una anàlisi, com justament suggereix M. Dolç després de fer-ne un primer comentari a DOLÇ 1986:29-32), o com veiem també en algun altre cas concret com ara en les seves correccions a la traducció que havia elaborat Rosa Leveroni de *Terra erma*, de T.S Eliot⁶.

Per altra banda, l’antologia que Riba va publicar de la poesia de Maragall va provocar “*gran revuelo*” segons ell mateix ens diu a la “*Carta abierta a D. Ramón Guardans*” (OC/3 : 340, inclosa dins el recull “Polítics i intel·lectuals i altres assaigs”), tal com ja preveia a la “Nota preliminar” (OC/3 : 218-224). Efectivament, la seva tria segueix un criteri que no correspon al dels “maragallians”; i de fet per a ell l’adjectiu “maragallià” correspon a “un cert tipus de sentimental, complagut en el que podríem anomenar un esteticisme de l’enfebrada puresa, i que inconscientment prolonga i disminueix el que per al Mestre fou una situació inicial i, millor encara un punt d’arrencada: el seu modernisme” (OC/3:220) . Riba, en canvi, coherent amb la

---

⁵ Vegeu MARTÍNEZ-GIL 1997 *passim*, per a un estudi de l’evolució cronològica de la relació entre autor i corrector en la literatura catalana. L’autor també esmenta el canvi de situació a partir dels anys 60: “La disminució en la pressió regularitzadora es va manifestar amb una llarga polèmica sobre el paper i els límits dels correctors esdevinguda, entre els anys 1960 i 1971, al voltant del corrector Eduard Artells (*ibid.* p. 205)

⁶ Malé n’ha elaborat una edició crítica, amb indicació de les correccions ribianes, que va aparèixer a la revista *Reduccions* l’octubre de 1999 (MALÉ 1999) i que es pot consultar també en línia

seva consideració d'ell mateix com a intel·lectual d'una certa experiència i maduresa, proposa amb valentia la que és la seva lectura de l'obra del poeta, tot i preveure "l'esquinçament de més d'una vestidura"(OC/3:218). Olívia Gassol (GASSOL 2007:362), en la seva anàlisi de Riba com a model d'intel·lectual, ho considera un "intent, com havia fet amb Verdaguer, de posar Maragall al *seu* lloc"⁷.

La segona traducció de l'*Odissea* i altres traduccions dels clàssics

Potser d'una manera un xic paradoxal, una de les obres de Riba que ha rebut més elogis i que ha estat considerada com un monument de la llengua catalana moderna ha estat la seva traducció del poema d'Homer, *L'Odissea*. Va fer-ne una primera versió el 1919, i la segona va aparèixer publicada en edició de bibliòfil el 1948, i en cartoné per l'editorial Alpha al 1953. En la trentena d'anys que separen les dues versions, Riba havia adquirit un notable bagatge cultural i d'experiència personal, i també la llengua catalana es trobava en un moment molt diferent: com ja hem indicat a la introducció a aquest capítol, la institucionalització de la reforma fabriana, que havia donat grans esperances pel que fa a la maduració de la llengua en tots els camps de la seva utilització, es trobava ara compromesa per la situació política de prohibició en tots els àmbits. És paradigmàtic en aquest sentit que l'edició del 48 fos un volum de bibliòfil, únic tipus d'edicions tolerades en català donat que això els donava poca incidència en el públic.

---

⁷ I continua: "En el pla estètic, rebutja la interpretació espontaneista habitual en certs crítics com ara M. de Montoliu; en l'historiogràfic, el vincula només històricament, encara amb matisos, a la generació del 98; i en l'intel·lectual, el converteix en l'exemple d'individu al marge de la política activa, però amb un sentit polític inqüestionable, compromès amb la cultura i amb la llengua".

En decidir tornar a emprendre una empresa de tal magnitud, Riba era conscient de les dificultats amb què es trobaria, però sobretot era conscient que el seu procés de maduració personal per una banda, i el de la llengua per l'altra, havien de produir un resultat valuós. Recollim de la nota preliminar a l'edició del 48⁸ (OC/3:224-231) només dues de les consideracions que ens semblen resumir de forma molt clara quina era la seva actitud i el seu objectiu:

(respecte a la seva traducció antiga) “I vella jo la veia, ja només de pensar a quines proves d’afinament i d’enriquiment ha estat sotmès l’idioma en el temps que ha vingut després; i en l’ordre pràctic, de quins instruments disposa avui un escriptor a casa nostra per al seu treball, que en 1919 no existien” (OC/3:226)

I més avall:

“Havia de replantejar-me tots els problemes, de revisar tots els criteris, de ressenyar tots els mitjans. Era jugar-m’hi molt com a professor de grec i com a poeta. Vaig deixar que, en mi, aquell cedís el pas a aquest; no puc creure que ningú hagués fet estúpidament altra cosa” (OC/3:226)

És evident, doncs, l’interès d’una anàlisi comparativa entre aquestes dues versions, acarant-les també amb l’original grec, i efectivament és un treball que ha estat fet per diversos investigadors. En primer lloc Felip Lorda i Alaiz en va fer el tema de la seva tesi doctoral (LORDA 1968), mentre contemporàniament apareixien els articles d’Eduard Valentí i Fiol, després recollits a *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (1973). Tots dos estan essencialment d’acord pel que fa a la literalitat de la traducció ribiana: Valentí insisteix sobre el fet que aquesta opera en el camp conceptual i imaginatiu, i que és Homer qui és empès cap a nosaltres, ja que Riba rebutja conscientment tot l’aparat clacissista, tal com ell mateix deia en la darrera cita que hem proposat més amunt. Lorda hi està d’acord, i afegeix una nova informació: la influència de l’edició de Víctor Bérard, per a “Les Belles Lettres”, que Riba va utilitzar, no es limita a l’establiment del text, sinó que és de vegades també la traducció d’aquest filòleg francès la que inspira la versió catalana.

---

⁸ Homer, *L’Odissea*. Novament traslladada en versos catalans per C. Riba (Barcelon, 1948), 2 vols; reimpressa en Barcelona, Alpha, 1953

Podem citar també l'estudi que en va fer posteriorment Francesc Parcerisas (PARCERISAS 1997), però cal dir que encara hi ha alguns aspectes sobre els quals caldria aprofundir les investigacions. En aquest sentit, i amb la perspectiva dels anys, després també d'estudis tan iconoclastes com els de Pericay i Toutain amb els quals podem no estar totalment d'acord però que han aportat un punt de vista nou sobre un autor potser massa idealitzat, caldria analitzar encara, per exemple, quins termes dels que Riba introdueix com a neologismes han estat assimilats per la llengua. O per altra banda, fins a quin punt són legítims o necessaris alguns termes com ara "ressenya":

Dida, ¿per què em faries aquesta ressenya? No cal
Calla'm, doncs el secret... (pàg.345);

o "serva":

que a les sales preparin dinar, del molt que hi ha en serva (pàg.265),

que el traductor utilitza amb unes accepcions que no recull cap diccionari ni utilitza cap altre autor⁹.

Per acabar els nostres comentaris sobre les diferents traduccions homèriques de Riba, farem una referència a una expressió que utilitza en diverses ocasions en aquest període. L'intent de creació d'un públic lector per a la llengua catalana mitjançant l'educació s'ha vist frustrat per la dictadura franquista, que no només no en permet l'ensenyament, sinó que la prohibeix explícitament. Això fa que la producció de traduccions de les llengües clàssiques es pugui interpretar en aquest moment, no com un símptoma de vigor sinó com una de les poques formes tolerades de publicació de textos en llengua catalana. Sabem que el règim franquista tolerava les edicions considerades de luxe (pensem a les col·leccions d'obres completes de la Biblioteca Perenne, de l'editorial Selecta, que es van començar a publicar el 1948), perquè les considerava poc "perilloses" per la seva poca incidència en un públic de

---

⁹ Dec aquestes indicacions al doctor Joan Soler, de l'Institut d'Estudis Catalans

nivell cultural o econòmic mitjà o baix. Riba n'és conscient, i de la mateixa manera com Stendhal dedicava *La Chartreuse de Parme*, “*To the happy few*”, recollint la cita de Shakespeare¹⁰, ell es refereix repetidament als “feliços pocs”; un primer cop en la seva antologia de Maragall:

“És el comitè dispers i invisible, però tanmateix real, dels “feliços pocs” que amb informació, intel·ligència i gust (...) confirmen o redrecen de generació a generació la categoria de clàssica de tal obra...” (OC/3:219),

i després encara a la introducció a la nova traducció de l'*Odissea* i a la de les traduccions de Sòfocles. Destaquem d'aquestes dues cites la primera, on Riba es refereix concretament al problema de la creació d'un públic lector, per una banda lector de poesia, i a més de poesia en llengua catalana:

“Doncs bé, dins la immensa, renouera turba, aquest grup de “feliços pocs” ha augmentat també; però no ha augmentat proporcionalment” (OC/3:227).

Riba, doncs, conscient del problema, opta tanmateix per una actitud positiva, que no podem qualificar d'optimista, però sí de constructiva, i aquest és un dels motius pels quals creiem que es decideix a elaborar i proposar al públic la seva nova versió de l'*Odissea*:

“Per a bé i per a mal, un cert complex de sentiments entorn del natural amor a l'idioma ha creat entre nosaltres un nucli relativament poderós d'amics de la poesia (...) capaç d'estimar una versió de l'*Odissea* que (...) fos en primer lloc als seus ulls un monument de la llengua pròpia...” (OC/3:227).

La llengua: algunes consideracions teòriques

Hem repetit en diverses ocasions que Riba no pretén en cap moment construir una teoria sobre la llengua, però ja hem vist fins aquí de quina manera les seves

---

¹⁰ Shakespeare, *Enric V*, IV,3, citat per MALÉ 2006:83

reflexions en aquest camp representen una mostra del que és un pensament coherent i “intel·ligent”, terme per altra banda tan apreciat pel nostre autor. Aquest pensament va a més evolucionant i sobretot madurant amb el pas dels anys i l’adquisició d’experiència tant en el camp professional com en l’humà, i podem dir que als anys 50, amb la perspectiva de la mort del nostre autor que es produirà de forma sobtada al 59, ha arribat al seu punt culminant. És en aquest moment, concretament l’any 53, que Riba elabora unes notes per a una entrevista que li ha de fer Joan Teixidor per a un article a la revista *Destino*. Ell mateix les inclou a ...*més els poemes*, indicant que es tracta del document original i que les afegeix “com una llarga nota més als assaigs que formen el cos del present recull”. Continua, doncs, la seva intenció de no bastir cap teoria programàtica, però si en algun lloc podem tenir una visió de conjunt de tota la seva manera de veure “la poesia i la seva poesia”, com diu ell mateix al títol de l’article, i de retruc també la seva manera de veure la llengua, és en aquest text. Ens excusem tanmateix perquè no aprofundirem sobre alguns conceptes que ja hem vist en estudiar articles dels reculls anteriors.

És significatiu, i indicatiu de la coherència del pensament ribià, que el primer punt d’aquestes notes torni un altre cop al concepte de diletantisme, tema de l’article que obria el primer dels seus reculls, *Escolis...*, l’any 1921. Aquest concepte, que allà representava la filiació orsiana de Riba, al segon recull, *Els Marges*, tornava a aparèixer per a mostrar-ne la distanciació, per a mostrar com el deixeble havia anat més enllà que el mestre (per a aprofundiments vegeu els capítols respectius en aquest mateix treball). Aquí, arribat al que resultarà ser el final d’una vida dedicada a les lletres, malgrat els impediments per a fer-ho amb el reconeixement que hauria hagut de tenir, s’hi pot tornar a referir amb la consciència d’haver-s’hi mantingut ell mateix fidel: és cert que entre els defectes que es poden retreure al nostre autor, no podem de cap manera considerar-lo poc professional, i així pot exclamar “Res d’*afició*. Detesto el diletantisme en art” (*OC/3:253*).

Retrobem també en aquestes notes altres conceptes que ja havíem vist anteriorment, relacionats sobretot amb la seva concepció de la poesia i que esmentem només de passada, remetent als exhaustius treballs de Jordi Malé (veg. bibliografia):

“Ah!, però, el que en prosa serien el·lipsis, són en vers uns espais que omplen no els mots, sinó uns corrents màgics, inefables, llançats entre els mots per allí on aquells espais comencen i per allí on acaben: tot dins la unitat de l'ànima” (OC/3:257).

També hi trobem referències més generals a la literatura catalana, on tornen altre cop alguns conceptes que ja havíem vist, com ara la problemàtica que representa l'existència, o més ben dit la inexistència, d'un públic lector (ho veïem fa un moment a les seves presentacions de les traduccions d'Homer i de Sòfocles):

“Per una mena d'il·lusió col·lectiva s'ha cregut en l'existència d'un públic més extens que no era ni podia ser en realitat (...) no ho blasmo ni ho lamento: ha estat, és, la preparació d'un veritable públic futur”,

o la mancança de tradició:

“Hi ha massa poca tradició operant”,

com ja deia ell mateix, uns trenta anys abans, a “Entre dos diletantismes” (vegeu-ne més amunt els comentaris que fèiem al recull *Els Marges*).

Respecte al llenguatge, la primera qüestió que Riba planteja és si aquest és convencional o natural. Per a això es remunta a Plató, fent honor abans que res a la seva formació de filòleg i trepitjant un terreny en el qual se sent segur: continuant amb la seva voluntat d'evitar el diletantisme, no podria citar Saussure, tot i que sabem que el coneixia com ja hem vist més amunt¹¹, perquè no es considerava ell mateix un lingüista. Ja n'hem parlat al capítol d'introducció a aquest treball i no ens hi allarguem ulteriorment.

Insisteix, en canvi, en quina és la funció del llenguatge, i la relaciona especialment amb la poesia:

“El llenguatge no té merament una funció comunicativa, documental, en l'ordre pràctic: serveix també per a construir el que no existeix, per a suggerir el que no és conegut, el que sols és pensat o somiat”.

Aquestes idees ens recorden Valéry o Vossler (MALÉ 2002:118), o simplement l'idealisme alemany. Per altra banda Riba acabarà aquest article amb la insistència en els valor màgics de la paraula, idea ben noucentista però relacionada

---

¹¹ MALÉ 2001:257 i seg.

amb el platonisme o altre cop amb l'idealisme (MALÉ *ibid.* i nota), el que compta és que serà el poeta qui retrobarà aquests poders:

“Tornem per aquí a l'indefugible, innegable misteri de la paraula, als seus valors màgics, que el poeta retroba”.

Però no ens interessa aquí trobar les fonts de la poètica ribiana, tema respecte al qual existeix per altra banda una abundant bibliografia, sinó analitzar les idees que el porten a l'ús concret de la llengua que volem analitzar a la segona part de la nostra tesi doctoral. Ens sembla per tant significativa sobretot la seva declaració en què separa “el llenguatge d'estar per casa” del del poeta:

“No s'oblidi que entre el llenguatge d'estar per casa i el sempre tan ric de què un poeta autèntic necessita disposar per a expressar sentiments ja per ells mateixos subtils, no existeix, donades les circumstàncies en què viu l'idioma, una gradació;”

o encara més allà on afirma qui és el mestre, en poesia:

“ho és aquell que mata els mots ja cansat d'ahir i crea els fecunds de demà”.

Alguns anys més tard, al 1965, potser pel cansament del perdurar del franquisme, un altre poeta mostrarà una posició no tan ambiciosa en un poema que serà el lema d'una altra generació:

“hem viscut per salvar-vos els mots
per retornar-vos el nom de cada cosa”

Inici de càntic en el temple, S. Espriu 1965

Ara bé: si aquesta ambiciosa posició de Riba el va fer crear un lèxic de forma artificial i inútil per a la nostra llengua, com semblen provar els hàpaxs que ja hem mencionat en diverses ocasions, i si potser el seu ús de la sintaxi mostra la seva incapacitat lingüística, com hem vist que indiquen fins i tot alguns autors que es consideren grans admiradors seus, com per exemple G. Ferrater, per no parlar de Pericay i Toutain, són qüestions que caldrà esbrinar fent una anàlisi aprofundida de la seva utilització pràctica de la llengua, cosa que no podem fer aquí.

CAPÍTOL 3

Ideari lingüístic de Riba en altres textos

Cronologia

Els textos als quals ens referirem en aquest capítol no van ser recollits en volum en vida del nostre autor però tots ells aporten alguna nova consideració o algun aprofundiment sobre les inquietuds lingüístiques del nostre poeta i ens ha semblat, doncs, necessari incloure'ls aquí. Com que pertanyen a diferents períodes, farem una petita introducció cronològica a cadascun d'ells, en lloc de fer-ne una de general com fins ara.

Hem de dir, però, que alguns d'ells apareixen aplegats sota el títol “Polítics i intel·lectuals i altres assaigs”, ja des de l'edició primera de l'*Obra Completa*, la coneguda com “la blava”. En la Nota a l'edició¹, Joan-Lluís Marfany hi presentava els criteris seguits per a la selecció dels textos, que pertanyien en gran part, tot i que no exclusivament, a una carpeta que l'autor havia preparat amb la següent retolació: “*Per a un nou recull. Originals pendants de selecció*”. Alguns d'aquests van ser relegats als annexos, mentre l'editor en va afegir alguns altres, concretament sis, que va considerar especialment importants.

---

¹ “Nota a l'edició”, dins Carles Riba, *Obra Completa II*, Barcelona 1967, pp. 33-35

“Pompeu Fabra i el *Diccionari General de la Llengua Catalana*”, dins OC3:345-353

El 1954 apareixia la segona edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana*², amb un pròleg de Carles Riba que és el que estudiarem aquí. Tant l'aparició d'aquesta segona edició com el pròleg tenen una importància que va més enllà del fet en si, com veurem ara mateix.

Cal començar tornant a la primera edició d'aquest diccionari que s'havia de convertir en l'eina de treball dels escriptors, fins al punt d'esdevenir un company tan familiar que se l'anomenava el *Fabra*, o fins i tot el *F*. (Així Salvador Espriu als anys 80 pot representar amb la ironia que el caracteritza el personatge d'Helena de Troia davant d'un dubte lingüístic i exclamant: “sóc una arqueòloga aficionada –o afeccionada, he de mirar-ho al *F*.”)³

Quan va aparèixer, l'any 32, el mateix Fabra en la seva introducció el qualificava de “canemàs” del que havia de ser el futur diccionari de l'Institut. Efectivament, la voluntat d'elaborar un diccionari de grans proporcions havia topat amb unes circumstàncies polítiques, la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), que aconsellaven de reduir aquelles ambicions i proporcionar tanmateix al públic un recull de la llengua culta on apareguessin també els progressos que s'havien aconseguit en els darrers decennis (COLON-SOBERANAS 1986, 1991²:217)⁴. L'obra va tenir un gran reconeixement, tant pel rigor del mètode científic aplicat, que el diferenciava de les obres semblants d'èpoques anteriors, com sobretot pel bon gust, al

---

² Barcelona, López-Llausàs, 1954

³ Salvador Espriu, *Les roques i el mar, el blau*, Ed. 62, Barcelona 1984, 1985², p. 154

⁴ No citem ulteriorment aquest estudi, el qual, però, ha estat bàsic en l'elaboració d'aquest capítol

qual es referirà Riba al seu pròleg vint anys més tard, i que no es limitava a les qüestions lingüístiques, sinó fins i tot a la presentació tipogràfica, etc. Per altra banda, cal tenir en compte que la tradició lexicogràfica sobre la qual Fabra s'havia pogut basar era molt escassa: els diccionaris dels segles anteriors eren molt incomplets, amb l'única possible excepció del Labèrnia⁵; i del gran diccionari que estava preparant mossèn Alcover, el *Diccionari Català Valencià Balear*, n'apareixia tot just el primer volum aquell mateix any 1932.

Fabra va continuar treballant en la revisió d'aquell *canemàs*, fins i tot després que amb la derrota republicana al final de la guerra s'hagués exiliat a França. Des d'allà va anar enviant materials, dels quals destaquem una primera llista d'esmenes que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va examinar i de les quals van ser acceptades la major part, i una segona que va ser discutida ja després de la seva mort (que es produí a Prada de Conflent el desembre de 1948). Una tercera llista que estava preparant abans de morir es va extraviar, i encara n'estava pensant una quarta que no va tenir temps d'elaborar (BALCELLS-IZQUIERDO-PUJOL 2007:115). Arran de la seva mort, Riba va accedir al càrrec de president de la Secció Filològica, i la seva influència, juntament amb la del secretari general, Ramon Aramon i Serra, serà cabdal ens els anys següents.

Al costat de Pompeu Fabra comença a tenir relleu mentrestant un altre lingüista, Joan Coromines, amb qui el mestre estava en correspondència, que esdevindrà membre de l'Institut el 1950, després de la mort de Fabra el 1948. Coromines intervindrà de forma decisiva en la reedició del diccionari i veurem com tindrà també una important participació en la polèmica que la va envoltar i a la qual Riba al·ludeix d'alguna manera en el seu pròleg. Balcells, Izquierdo i Pujol, al segon volum de la seva *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* ja citada (BALCELLS – IZQUIERDO – PUJOL 2007), ho expliquen detalladament, i ens permetem aquí de fer-ne un resum.

---

⁵ Pere LABÈRNIA i ESTELLER, *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*. El primer volum va sortir publicat el 1839 i després, fins i tot després de la mort de l'autor, en van sortir altres edicions. La dita de 1888-1892, considerada enciclopèdica, va ser punt de referència per als que volien aplegar materials per al diccionari d'Alcover.

Segons aquests autors, la polèmica va iniciar amb una conferència de Francesc de B. Moll, el 20 de maig de 1954 que portava per títol: “Els dos diccionaris”: en aquesta conferència s’esmentaven veladament mancances i limitacions del *Fabra*. Sembla que ja era tradicional una certa oposició entre les dues escoles, si pensem en les polèmiques que ja hem esmentat al seu moment entre mossèn Alcover i Fabra l’any 18, i en aquesta ocasió eren els successors dels dos protagonistes els que s’oposaven, cada un amb el seu concepte del que havia de ser un bon diccionari en aquelles circumstàncies. Cal afegir-hi, però, la intervenció de Joan Coromines, el qual, des de Chicago, havia anat enviant a l’Institut les seves propostes, i que volia aprofitar la reedició per introduir altres modificacions a més de les de Fabra, calculant que havien passat vint anys de la primera edició: aquest va ser el segon aspecte de la polèmica, que podem qualificar d’intern de l’Institut.

Les propostes que per a Coromines eren fonamentals eren per exemple l’admissió (no pas substitució) dels mots: “viuda”, “pendre” i “racó”. Riba hi era més aviat favorable, però van topar amb l’oposició d’Aramon i finalment només l’últim d’aquests mots va ser admès, per altra banda com a forma única. Podem resseguir els diferents passos de la polèmica a l’epistolari Coromines-Riba⁶, on trobem per exemple una carta en què el lingüista arriba a insinuar que la pressa per enllestir el tiratge de totes les lletres del diccionari, fins a la *v* de *viuda*, era una maniobra per evitar la seva intervenció, quan hagués tornat de Chicago⁷. Riba hi apareix com la figura conciliant, i li assegura per exemple, en una carta del 26 de novembre 1954, que:

“tots els acords relatius a la intervenció de l’Institut d’Estudis Catalans a la reedició del Diccionari Fabra, van ésser presos tenint les cartes de V. damunt la taula, llegint-les pel damunt, per sota i entre línies, com si fos V. fos allí”. (cit. a BALCELLS-IZQUIERDO-PUJOL 2007:118-119)

Sense entretenir-nos massa en la narració de les diferents etapes d’aquesta polèmica, per a les quals remetem al text i a l’epistolari citat, direm que finalment la nova edició del diccionari va aparèixer sense aportar novetats gaire importants des del

---

⁶ Publicada a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, veg. Bibliografia: FERRER-PUJADAS 2002

⁷ Carta de 14 d’octubre 1954, recollida a FERRER-PUJADAS 2002:124-133

punt de vista lexicogràfic (BADIA 1995:XVII), i per altra banda amb algunes supressions i canvis en accepcions i exemples imputables a la censura (ALSINA 1990:73-75). El seu valor era el de reforçar la noció de “llengua comuna”, i en aquest sentit el fet que aparegués amb una nota preliminar d’Aramon i sobretot un prefaci de Riba li conferia un aire d’oficialitat. Com diuen els autors de la *Història de l’Institut d’Estudis Catalans* (BALCELLS-IZQUIERDO-PUJOL 2007:120), “l’autoritat moral i intel·lectual de Riba va servir per avalar, davant altres escriptors i filòlegs, la vigència de l’aportació fabriana que (...) començava a ser qüestionada”. El mateix Coromines retreia a Riba, en la polèmica post-publicació, aquesta responsabilitat, tot i que reconeixia: “la força que ell representa és necessària per a Catalunya, ço que no és el cas de l’Aramon” (carta a Nicolau del 17 de desembre del 1955, cit. a BALCELLS-IZQUIERDO-PUJOL 2007:127).

La posició de Riba en tot aquest afer és molt clara, i coherent amb tot allò que hem anat veient al llarg d’aquestes pàgines amb l’estudi de la seva obra crítica. Al pròleg que estem tractant aquí, defensa en primer lloc el valor de la reedició per una qüestió simplement pràctica: en el seu concepte d’allò que ha de ser el paper de cadascú en la recuperació de la llengua catalana en tots els seus aspectes, i en el seu horror que ja hem vist en diverses ocasions de tot allò que sigui diletantisme, cap nou diccionari havia pogut prendre el lloc del Fabra, pels motius que no esmenta però que tots sabem, en aquells vint anys passats, i ben al contrari:

“Exhaurit feia temps, la seva absència del mercat carregava o desorientava l’esforç dels escriptors responsables de les noves promocions; d’una manera més inquietant, donava comoditats per a idees errònies, no ja solament sobre les finalitats que aquest diccionari servia, sinó més, sobre el que ha d’ésser i el que pot ésser *hic et nunc* una llengua comuna escrita” (OC3: 345)

Cal tenir en compte que quan Madrid havia autoritzat pocs anys abans algunes editorials a publicar alguns llibres en català, havia pretès que es retornés a l’ortografia anterior a 1913, cosa que els autors i editors no havien acceptat (VALLVERDÚ 1970,1979²:97).

De Fabra, tal com hem vist en altres ocasions, Riba celebra la professionalitat i el rigor:

“La glòria de Pompeu Fabra no ve pas del no-res. Vull dir del beat optimisme que travessa tota la nostra Renaixença i que tan sovint dóna per fet en uns pocs anys i per obra del pur entusiasme tot allò que normalment requereix tenacitat de propòsit, ben dirigit treball d’equip, crítica eficaç, la cooperació de múltiples factors i, comptat i debatut, segles.” (OC3:345)

i també el “gust”, que considera fonamental per a la llengua, que no es pot heretar, però per al qual l’educació té un paper fonamental:

“El gust: vet aquí un sentit que en ell mateix no s’hereta; però és transmissible un joc de criteris que n’asseguri millor l’educació en cadascú”

Per a Riba, i podem relacionar aquesta afirmació amb les consideracions que hem anat fent sobre la visió dels noucentistes, diferent de la del nostre autor, sobre els escriptors pre-fabrians, el primer exemple d’escriptor que ha posseït aquest gust és Verdager, juntament amb Costa i Llobera; i en un segon moment, de forma òbvia, Guerau de Liost, Carner i també Fabra.

Pel que fa al diccionari en si, Riba en defensa la proposta de llengua, acceptant tanmateix que es poden fer revisions crítiques sobre “el mateix concepte d’idioma comú, fixat i unificat” i sobre “la relació entre aquest idioma, sempre necessàriament abstracte i arbitrari, i el llenguatge parlat...” (tornem als conceptes saussurians, aquí ja ben assumits). Per altra banda, el seu valor és oposat al d’un diccionari com el d’Alcover, que també en té, encara que amb matisacions:

“d’una riquesa que senzillament esbalaix i d’una utilitat que no fóra mai prou benvinguda, si no fos que la disposició tipogràfica de tots els materials en peu d’igualtat fa arriscada la seva consulta a qui no tingui una preparació d’especialista o un sentit de l’idioma molt segur” (OC3:352)

Riba insisteix en aquell concepte manzonian que ja hem vist en múltiples ocasions que el que cal evitar és de cercar “molts mots per a cada cosa i cada noció: una expressió sempre canviant i acolorida i, per poc que es pugui, ben diferent de la de qualsevol altra llengua (sobretot d’una)”. (OC3:350)

L'edició crítica de la *Nausica* maragalliana⁸

Hem deixat per a aquest capítol el comentari d'un escrit que ens mostra un nou aspecte de la figura de Riba, el de crític textual. No parlarem, però, de la dicotomia entre el mètode lachmannià o el dels seguidors de Bédier, perquè allò que el nostre autor va definir de forma científica era el problema filològic de l'adaptació a la normativa fabriana d'un text pre-fabrià (MARTINEZ-GIL 1994:55⁹).

Tampoc no ens hi allargarem massa, donat que ja hem parlat de la relació de Riba amb Maragall, i també hem situat cronològicament al seu moment la lectura de la seva tesi doctoral, que va consistir en l'edició crítica i comentari de la *Nausica* maragalliana (veg. més amunt i també SULLA 1983). El que ens interessa aquí és analitzar els criteris que va seguir des d'un punt de vista lingüístic, perquè ens mostren com compaginava el rigor filològic amb la fidelitat a la normativa.

Per a Riba era “àdhuc irritant” que Maragall no hagués pogut aplicar a la seva obra la normativa fabriana i, en el cas de la *Nausica*, considera que:

“essent tan manifesta per a tothom que posi els ulls sobre el manuscrit una voluntat de justesa clàssica, la temptació d'acostar l'obra, almenys un poc més, el poc més que una darrera revisió de l'autor almenys ho hauria fet, a aquella justesa, ha esdevingut més forta i ha estat excusa molt atencible per a cedir-hi una necessitat d'ordre diguem-ne pedagògic: no desorientar un públic de teatre i de llibre, tan afanyós precisament d'anar ben orientat” (pàg. 58).

Això, tanmateix, no pot autoritzar una falsificació del text original, i així els criteris que cal seguir són els de l'adaptació purament ortogràfica, deixant intactes els aspectes morfològics, lèxics o sintàctics. (Curiosament, Riba regularitza en canvi de

---

⁸ Citem segons l'edició de 1983: Joan Maragall, *Nausica, text establert sobre el manuscrit de l'autor per Carles Riba*, edició a cura d'Enric Sullà, Ariel, Barcelona 1983

⁹ Martínez-Gil ha fet una anàlisi exhaustiva d'aquest text a la qual som deutors per a aquest capítol i hi remetem per a aprofundiments

forma més aviat despreocupada la puntuació). Per a Riba, coherentment amb el que hem anat veient al llarg d'aquest treball, cal fer una tasca didàctica fins allà on això sigui possible, però de cap manera inventar-se un text contra la voluntat de l'autor. Per altra banda, tampoc no admet, seguint un criteri exquisitament filològic, que es pugui interpretar quina hauria pogut ser la decisió de l'autor en alguns casos determinats, per exemple allà on el mateix Maragall presenta vacil·lacions, etc. De la mateixa manera que en l'Endreça a les Elegies de Bierville, ell acomiadava els seus poemes:

“Arribareu sense mi a la pàtria expectant, elegies:
de dolor a dolor la impaciència us empeny. (OC/I:236)

o com els antics llatins consideraven que el llibre havia de tenir el seu propi destí (*habent sua fata libelli...*) un cop el volum ha deixat les mans del seu autor, cal deixar-lo intacte tant com sigui possible. Per aquests motius, com hem vist anteriorment, Riba critica l'acció dels correctors, que en el cas de la *Nausica* maragalliana¹⁰ havien arribat a refer-ne alguns versos, en l'edició de 1913, o a adaptar aspectes morfològics, en l'anomenada “edició dels fills”.

Notem per acabar que, com ja dèiem anteriorment en parlar dels correctors, els criteris de respecte filològic que Riba proposava van passar totalment a un segon terme sobretot a partir de la postguerra, i que les edicions posteriors han presentat sovint lectures alegrement corregides. Citem només per donar un exemple el poema tan conegut de “La Fageda d'en Jordà”:

Saps on és la fageda d'en Jordà?
Si vas pels volts d'Olot, amunt del pla,
trobaràs un indret verd i profund... (Ed. a cura d'Enric Bou, Barcelona 1986)

---

¹⁰ Segons MARTÍNEZ-GIL (1994:57) el corrector de l'edició de 1913 devia ser Emili Guanyavents, que hem esmentat anteriorment; el curador de l'edició dels fills va ser Joan Solervicens

A la “Nota sobre l’edició”, Bou, després de citar abundantment Carles Riba (“un dels maragallians més il·lustres que ha produït el país...” BOU 1986:7) i la seva preocupació per la mancança d’una edició crítica de l’obra de Maragall, comentava que la seva no podia ser encara la definitiva, però sí que era un primer pas (i era als anys 80). La premissa des de la qual l’havia preparada era “el respecte total i absolut als originals (...); és a dir amb totes les mancances, els grans encerts i els dubtes d’un procés lingüístic constituent” (BOU 1986:8). En contrast amb aquest criteri, Joaquim Molas, en la seva edició del 1968 en l’antologia *Lectures de poesia catalana* (Ed. 62, Barcelona 1968), advertia el lector: “Hem regularitzat l’ortografia segons les normes actuals i ens hem permès de corregir alguns mots i girs incorrectes, sempre que amb això no desfèiem la mesura del vers”. En el cas del poema que hem proposat com a exemple, la correcció havia consistit en el canvi del “profond” del tercer vers per un “pregon”, que efectivament no canviava la prosòdia ni la rima, però que no deixava de ser una falsificació, si més no segons els nostres criteris actuals. Posteriorment, concretament l’any 1998, és a dir dotze anys més tard, apareixia finalment a La Magrana l’edició crítica de la poesia maragalliana a cura de Gloria Casals¹¹, la qual confirmava la lectura de Bou.

---

¹¹ Joan Maragall, *Poesia. Edició crítica*, a cura de Gloria Casals. Ed. La Magrana, Barcelona 1998. Hi trobem la poesia citada a la pàgina 749

“Evolución de la lengua literaria en Cataluña” (OC 4: 74-88).

Parlem aquí d'un text anterior als anys 30 que ens mostra com les idees lingüístiques de Riba ja eren llavors essencialment les mateixes que ja hem vist al seu moment. Es tracta d'una conferència pronunciada a Madrid el 5 de desembre de 1927 i publicada a *Cataluña ante España* (Madrid “La Gaceta Literaria”, 1930, pàgs 95-109). Hi trobem ja l'ideal de fer de la pròpia llengua “*una lengua moderna, instrumento y vehículo integral de cultura*” (p.78), la consideració que la llengua antiga quedava relativament poc allunyada de la moderna (p.79), el llenguatge de Verdaguer “*forjado con las locuciones de máxima irradiación afectiva, que llevaban una vida intensa y retraída en la casa y el folklore*” (p.80), Maragall, Fabra, Prat, Cambó; i Xènius “*durante los años en que permaneció fiel a sí mismo*” (p.83).

Hi apareixen també alguns aspectes que segurament ja eren latents als textos que ja havíem vist però que aquí es veuen de forma més explícita. Per començar la idea de la necessitat de l'ensenyament escolar de la llengua i de l'obra de govern, constant en tota l'obra de Riba, es veu aquí des del punt de vista del castellà:

“*Es un hecho (...) que el prestigio del castellano no ha obtenido en Cataluña los éxitos que teóricamente cualquiera imaginaría, por haber contado en exceso con su pura y simple irradiación, sin apoyarse en la realidad de una constante, vasta y profunda obra de Instrucción pública*” (p.77)

De la mateixa manera que el català només podrà créixer i esdevenir aquella llengua moderna i instrument dúctil per a tots els usos de la cultura de què hem anat parlant al llarg d'aquestes pàgines si és sostingut per l'ensenyament públic, la llengua castellana, malgrat hagi tingut entre els catalans un prestigi i una influència innegables, no ha pogut arribar més enllà perquè aquests s'exercien sobre “*unas clases humildes poco menos que analfabetas, y (...) una burguesía con escasísima afición a la lectura*” (ibid.). És interessant aquest canvi del punt de vista, perquè Riba reconeix, si seguim fins al fons el seu raonament, que és gràcies al fet que Espanya no

ha seguit la mateixa política escolar de la França que ell tan admira, que el català s'ha mantingut d'una forma molt més forta a aquesta banda del Pirineus. Si parlem aquí del tema del “conflicte d'interessos”, tan a la moda en els nostres dies, podem dir que Riba defensa la teoria del classicisme francès, però en la seva aplicació a la nostra llengua, i no pas en l'aplicació del francès en contra d'ella¹².

“Hermós” y “formós” (Carta al director, *Destino*, 562 (15-V-1948), p.8), dins *OC/4*:191-193

Dins el panorama de repressió de la cultura en general i de la catalana en particular, la postguerra va ser un període en què calia fer servir instruments de vegades anòmals per a impedir-ne la mort per sufocació. Ja hem vist com les editorials van aconseguir tornar a publicar en català alguns volums, primer amb les restriccions estratègiques establertes pel règim, és a dir que havien de ser volums de preu elevat per a allunyar-ne les masses tant com fos possible. Ja n'hem parlat més amunt. El fet és que tota la tasca de creació d'un públic lector en català fet pels noucentistes, i de creació d'una massa amb un cert nivell cultural, no podia desaparèixer d'un dia per l'altre (una altra cosa és veure com una dictadura de quaranta anys va arribar a eliminar-ne les bases, amb una classe intel·lectual a l'exili

---

¹² Fem una anotació al marge per dir que també trobem en aquest escrit, que recordem que és del 1927, una referència clara a Proust: “*Esta apasionada, vertiginosa busca del tiempo perdido caracteriza todo el novecientos catalán*” (p.83), que ens demostra que aquest era ben conegut a casa nostra. Efectivament Proust ja era objecte de crítiques de signe oposat a la Catalunya dels anys 20, amb Gaziell per una banda que en defensava l'estil simfònic i Eugeni d'Ors en canvi que parlava d'una obra invertebrada (ALONSO 1997). No hi ha dubte que caldria aprofundir-hi, tant pel que fa a la recepció en àmbit català com en l'obra de Riba en particular

o condemnada a fer la viu-viu mentre els càrrecs dins de l'ensenyament fins a les universitats era posat en mans de personatges molt sovint de poca capacitat científica o com a mínim amb una capacitat crítica reprimida per l'autoritarisme del sistema polític, però aquest seria el tema d'un altre treball). Així els intel·lectuals que havien optat per tornar a Catalunya o aquells que encara eren joves i no havien marxat utilitzaven tots els mitjans a la seva disposició per impedir que es produís el desert.

És dins d'aquesta perspectiva que podem incloure l'aventura d'un setmanari com *Destino*. Publicat exclusivament en castellà, va ser fundat¹³ a Burgos el 1937 per un grup de catalans encapçalats per l'editor Josep Vergés i Matas i inicialment era d'ideologia falangista. Posteriorment, però, va anar evolucionant cap a posicions de caire liberal i tímidament catalanistes, però sobretot va mantenir sempre un to cultural i una qualitat formal elevades, amb la col·laboració assídua de Josep Pla, per exemple, i alguna intervenció escadussera del nostre Carles Riba¹⁴. En van ser directors personatges de gran talla intel·lectual com ara Xavier Montsalvatge (1968-1975), però de manera representativa pertanyien més aviat al món de la música, no tan directament perillosa per a la dictadura.

L'escrit que comentarem tot seguit és una carta al director de *Destino*, publicada el 15 de maig de 1948. El títol ens fa pensar a un problema estrictament lingüístic però de seguida veurem com el plantejament que en fa Riba és coherent amb tota l'actitud que se'ns ha anat dibuixant al llarg del nostre treball.

El motiu de la carta és un article publicat per Manuel de Montoliu al *Diario de Barcelona*, el 30 d'abril, en què aquest parlava d'allò que anomenava “*obsesión purista*” o “*la psicosis del purismo*”, i concretament a la utilització, o no, de Maragall, dels adjectius “hermós” i “formós”. Per a Riba, com ja hem anat veient anteriorment, la qüestió lingüística apareix relacionada amb la llengua literària, mentre es deixa per a Fabra l'aspecte normatiu:

---

¹³ Veg. PORCEL 2003. Altres estudis publicats anteriorment sobre aquesta revista són: Carles Geli i Josep Maria Huertas Claveria, *Les tres vides de Destino*, Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona 1991; o Isabel de Cabo, *La resistencia cultural bajo el franquismo. En torno a la revista “Destino” (1957-1961)*, Ediciones Altera, Barcelona 2001

¹⁴ Les col·laboracions de Riba es redueixen en realitat a tres textos, dels quals només el primer és un article (“*Puntos sobre algunas íes*” publicat parcialment a *Destino*, 769 (3-V-1952), i els altres dos dues cartes (“*Carta abierta a D. Ramon Guardans*”, *Destino*, 880 (19-VI-1954), i la carta al Director sobre “hermós” i “formós”, *Destino*, 562 (15-V-1948). Tots ells apareixen a l'*Obra completa* editada per Sullà i Medina

“bastaría recorrer el Diccionario General de P. Fabra, en el que no faltó la colaboración del propio señor Montoliu y en el que son numerosísimos los castellanismos admitidos com ya incorporados a nuestro vernáculo”.

Si Montoliu defensava l'ús d'"hermós" malgrat titllar-lo de castellanisme, perquè el considerava *“universalmente popular en Cataluña”*, mentre per a ell “formós” era erudit i no viu, Riba veu com els poetes i fins i tot el mateix Montoliu es veuen contínuament obligats a utilitzar mots d'aquesta mena:

“... ”formós”, vocablo erudito, no vivo, de acuerdo; pero no más erudito ni menos vivo que muchos que el señor Montoliu y los poetas, incluso Maragall, se ven continuamente precisados a emplear, lo mismo en castellano que en catalán” .

Pel que fa al cas concret de “formós”, ell mateix com a poeta no l'ha utilitzat gaire:

“evidentemente no tiene la misma extensión de significado que en castellano el correspondiente y envidiable “hermoso””,

però allò que justificarà en el seu escrit és la seva utilització per part de Maragall, i ho farà amb els mitjans del filòleg. És en fer l'edició crítica de la *Nausica*, per exemple, o bé en col·lacionar els tres manuscrits del *Cant Espiritual*, que es pot veure com el poeta de la paraula viva,

“escribió una “palabra muerta”, o sea “formós”, y no una “palabra viva”, o sea “hermós”, como tras fogosos cálculos afirma el señor Montoliu”.

Riba reivindica, doncs, el seu paper en primer lloc de poeta, fidel a la normativa fabriana però amb l'autonomia que ha de tenir com a creador, i en segon lloc de filòleg i de científic:

“... todo crítico, como todo poeta, dormita de vez en cuando¹⁵... (...) Pero (...) no está bien proceder tan a la ligera, sin consultar ni comprobar previamente datos y textos”.

I per acabar considera que allò que seria realment interessant seria investigar la gènesi dels poemes maragallians:

---

¹⁵ No ens podem estar de comentar aquest record d'Horaci (*“quandoque bonus dormitat Homerus” Ars poetica*, v. 359), testimoni altre cop de la sòlida formació clàssica de Riba, però sobretot d'una època en què aquesta era apreciada i compresa fins i tot en una carta al director d'una revista. Notem que no es tracta d'una cita en llatí, cosa que hauria estat mostra de pedanteria, de manera que el lector entès comprendrà la referència culta, mentre el lector profà en copsarà simplement el sentit literal sense trobar-hi a faltar res

“Sin duda va siendo ya hora de que se precise lo que realmente significa para Maragall y en la obra de Maragall la teoría de la palabra viva, y no se tome más el rábano por la hojas”.

CONCLUSIONS

Al llarg d'aquestes pàgines se'ns ha anat dibuixant un personatge essencialment coherent amb ell mateix, obligat per les circumstàncies a assumir probablement un paper que no li hauria hagut de pertocar.

Hi hem vist com el jove Riba anava madurant com a autor i com a crític paral·lelament a la llengua catalana que, gràcies a la tasca de Fabra i dels autors que n'acceptaven l'autoritat, s'anava allunyant d'aquell idioma "caòtic" ("i tanmateix dens d'estil interior") per exemple de Maragall (*OC*/3:220). En una primera fase que podem fer coincidir amb el seu primer recull d'articles, el més noucentista, la seva preocupació fonamental era la llengua i la tasca d'aconseguir fer-ne una eina dúctil. Hi trobàvem freqüents referències a la qualitat estrictament lingüística dels autors que comentava i a la distància més o menys gran respecte a les propostes fabrianes, que per altra banda defensava en tota ocasió.

En una segona fase, una certa seguretat proporcionada per l'acceptació general de les normes, unida als assoliments en el camp polític, fa passar a segon terme la preocupació per la correcció lingüística. Riba pot aplicar, llavors, a l'anàlisi dels autors els coneixements que ha anat adquirint en part a Alemanya sota el mestratge de Vossler i en part en les seves lectures que abasten els camps més diversos. Allò que considerem més característic d'aquest període, i que hauria hagut de continuar i aprofundir-se amb el temps, és la gran ambició intel·lectual que transllueix en els textos: ambició de tractar els temes més complexos i de posar per

tant a la prova no només les seves pròpies capacitats, sinó també aquesta llengua que només així podrà demostrar la seva ductilitat. El títol mateix del darrer recull d'articles publicat abans de la guerra, “Per comprendre”, creiem que demostra més aquesta ambició que no pas una modèstia mal entesa.

La guerra, però, trenca aquesta evolució i el Riba que hauria d'haver estat filòleg, crític, professor universitari, queda reduït a sobreviure fent classes particulars i a fer feinetes editorials com la de corrector. En aquest context, podem estar parcialment d'acord amb l'anàlisi iconoclasta de Pericay i Toutain, els quals, definint la situació en aquell moment com un “*establishment* reorganitzat en la clandestinitat i a l'exili” on “la figura menuda de Carles Riba ho cobria tot”, van aconseguir si més no sacsejar la imatge potser massa idealitzada del nostre autor. No podem, però, prescindir de les circumstàncies que creaven una evident situació d'emergència i que convertien, com dèiem, un autor de gran profunditat filosòfica en gairebé l'únic referent de qualsevol registre lingüístic.

Pel que fa al tema de la nostra recerca, hem vist com Riba no es considera mai un lingüista, però les seves inquietuds envers la llengua, tant com a autor, com a crític o com a filòsof apareixen tot al llarg dels textos que hem anat veient.

La seva aportació en aquest camp és en primer lloc la de col·laborador de Fabra: com a escriptor que aplicava disciplinadament les normes i també com a crític que defensava les posicions d'aquest en casos de polèmica, per exemple amb mossèn Alcover i en general amb els defensors dels dialectalismes.

En segon lloc, però, Riba aporta a les teories fabrianes uns importants aprofundiments en els camps filosòfics i literaris. En aquest aspecte, són interessants per una banda els plantejaments d'alguns problemes que han interessat la filosofia del llenguatge des dels temps de Plató: “Els mots són necessaris, inherents a les coses i a la seva natura, o són convencionals?”, cita Riba del *Cràtil*; i continua: “Planteja el problema, el problema segueix plantejat i potser resolt, com ja el va resoldre Plató o com —permetin-me— resolc ja provisionalment pel meu ús com a lector i com a escriptor de poesia. Els mots esdevenen naturals pel poeta.” (*OC/4:288*).

Per altra banda, són importants les seves anàlisis sobre la llengua d'alguns autors, començant per Maragall, com dèiem més amunt, però continuant amb Verdaguer, que considera el creador de l'estil literari tendre¹, i que posseeix el "gust", com el posseïen Costa i Llobera, Carner i també Fabra; o bé Pla, que en canvi usa una "retòrica popular tan temible i al capdavant tan falsa com la d'escola"; o finalment Manuel de Cabanyes, un autor que va escriure exclusivament en castellà, però que en fer-ho "el violentava en la forma interna i l'externa".

Hem esmentat el "gust" només de passada, però ens hi tornarem a referir tot seguit, en parlar de la influència sobre el nostre autor del Classicisme francès. Recordem que en la seva qualitat d'autor i de filòleg, i donada la seva coneixença de diverses llengües europees, Riba podia aportar també la coneixença de primera mà dels autors que en altres països havien viscut una etapa de fixació de la llengua comparable a la nostra. De pocs anys anterior (si en comparem la cronologia amb la d'altres llengües europees com el castellà o el francès) però ben coneguda per Riba era la "*questione della lingua*" esdevinguda a Itàlia amb Manzoni com a protagonista, però és sobretot el Classicisme francès del segle XVII, el que considera l'exemple a seguir, i recordem com també Manzoni, en una carta a Fauriel del 9 de febrer del 1806, escrivia com envejava els francesos: "*Vi confesso ch'io veggo con un piacere misto d'invidia il popolo di Parigi intendere ed applaudire alle commedie di Molière*"².

Deixant de banda si els conceptes del classicisme responien en realitat a unes tendències de l'època i també del temperament francès: cerca de l'ordre, de la claredat, del rigor, recordem alguns dels autors d'aquest moviment, en primer lloc Malherbe. Aquest, després que la Pléiade hagués volgut enriquir al màxim la llengua francesa, va fer-ne una depuració, eliminant-ne els provincialismes, els arcaïsmes o els tecnicismes, i proclamant que la funció del poeta era ser un obrer del vers³. Vaugelas, per la seva banda, el "gairebé mític Vaugelas" amb qui Riba compara el

---

¹ Dins "Pròleg a una antologia de Jacint Verdaguer", recollit a *Els Marges*

² BERRETTONI-VINEIS 1974:3

³ Riba diu "Ells (els escriptors) són els obrers que forgen l'estil i donen l'ornament a aquest idioma" (*OC*/4:167)

nostre Fabra⁴, s'oposa també a la Pléiade però, a diferència de Malherbe, que proposava com a “*maîtres en langage*” els “*crocheteurs* (els bastaixos) *du Port au Foin*”, ell pren com a referència la Cort, i concretament “*la plus saine partie de la cour*”. Hi afegeix també el concepte del “*bon usage*”, que ens recorda el “gust” que hem esmentat fa un moment i a què Riba fa llargament referència en el seu comentari sobre el diccionari de Fabra⁵:

“El gust, vet aquí un sentit que en ell mateix no s’hereta; però és transmissible un joc de criteris que n’asseguri millor l’educació en cadascú”.

L’educació, vet aquí un altre punt rellevant que prové de França, tot i que no directament del classicisme. Cal tenir en compte que va ser l’escola republicana i laica qui va fer dels autors del classicisme un mite fundacional, en la mateixa mesura que els gals, Carlemany o Joana d’Arc (COMPAGNON 1983), i que els noucentistes entenien el poder que l’escola podia tenir per a la transmissió dels seus ideals i de la mateixa llengua, com Riba repeteix en múltiples ocasions.

Hem d’acabar, i ho farem repetint una cita que ens sembla la més il·lustrativa de quin era l’ideal ribià respecte a la llengua, relacionat amb els conceptes que acabem de veure. En el seu comentari sobre un altre dels autors del classicisme francès, La Fontaine, Riba n’admirava la claredat, el fet que els mots no pesaven més que l’esperit que embolcallaven, i sobretot que:

“entre l’autor i el lector, els mots, a semblança de la moneda en una transacció, representen un valor exacte, sobre el qual no cal inquietar-se”.

Tè quelcom d’irònic i tràgic alhora que quan la llengua catalana tot just començava a aconseguir esdevenir l’instrument que podia donar el valor exacte a cada transacció i quan cada element de la vida cultural hauria hagut de fer un paper diferenciatiu, influint cadascú des de la seva posició sobre la seva evolució, la guerra civil i la posterior repressió van crear un ambient estantís en què el diletantisme forçat

---

⁴ OC/4:166. Riba atribueix també a Fabra la qualitat de l’*honnête homme*”, concepte creat pel classicisme francès OC/3:348.

⁵ “Pompeu Fabra i el *Diccionari general de la llengua catalana*”, OC/3:345-353. Pròleg al *Diccionari general de la llengua catalana* (Barcelona, López-Llausàs, 1954, pp.XI-XVIII).

era la norma, i en què calia altra vegada “inquietar-se” per aspectes de pura supervivència de l’idioma.

BIBLIOGRAFIA

Incloem en aquest apartat exclusivament els articles i les monografies que ens han estat útils per a l'elaboració del nostre treball. No es tracta, doncs, d'una bibliografia exhaustiva sobre l'obra de Carles Riba.

Per no allargar la llista amb repeticions innecessàries, els volums obra de dos o més autors han estat entrats segons l'ordre alfabètic referit al primer. En canvi, la referència a alguns articles recollits en volum apareixen separatament quan ens hi referim de manera particular en el nostre treball, encara que també aparegui el volum complet per la seva rellevància general. Altres referències bibliogràfiques puntuals no són incloses aquí sinó que apareixen a peu de pàgina als llocs necessaris.

Hem de citar també la base de dades de bibliografia i literatura catalanes *traces*, elaborada per la Universitat Autònoma de Barcelona, a la qual hem recorregut en múltiples ocasions. L'adreça electrònica per a accedir-hi és <http://www.traces.uab.cat>.

- Articles

Vicent ALONSO, "Gaziel i Proust", dins *Les literatures catalana i francesa al llarg del segle XX. Les littératures catalane et française au XXème siècle*, Abadia de Montserrat, Barcelona 1997, pàgs 9-27

Victòria ALSINA, “Reincorporació al *Diccionari General de la Llengua Catalana* de les supressions atribuïbles a la censura”, dins *Documents de la Secció Filològica*, IEC, Barcelona 1990, pàgs. 73-75

Antoni ARNAL i BELLA, “La influència d’Otto Jespersen en la lingüística de Pompeu Fabra”, dins *La lingüística de Pompeu Fabra, vol 1*, a cura de Jordi Ginebra i altres, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, “Symposia Philologica”, 3, Alacant 2000, pàgs 25-39

Ramon ARAMON, “Carles Riba i els problemes de la llengua comuna”, dins *Germinabit*, 65 , agost-setembre 1959, pàgs 32-34

Antoni M. BADIA i MARGARIT, “El català des de Pompeu Fabra fins a Carles Riba”, dins *Llengua i cultura als Països Catalans*, Ed. 62, Barcelona 1982, pàgs 95-102

Antoni M. BADIA i MARGARIT, “Introducció” al *Diccionari de la Llengua Catalana*, Institut d’Estudis Catalans-Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1995, pàgs XI-XL

Pere BOHIGAS, “La Bíblia a Catalunya”, dins *Aportació a l’estudi de la literatura catalana*, col·lecció Biblioteca Abad Oliba, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 1982

Enric BOU, “Nota sobre l’edició”, dins Joan MARAGALL, *Poesia completa*, Ed. Empúries, Barcelona 1986, pàgs 7-9

Júlia BUTINYÀ i JIMÉNEZ, “La llengua literària catalana moderna i la normativa” dins *Revista de Filologia Románica*, 10, Edit. Complutense, Madrid 1993

Jordi CASASSAS I YMBERT, “La institucionalització de la cultura”, dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultral del CIC*

de Terrassa, curs 1984/85, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, pàgs 41-57

Joan CASTELLANOS i VILA, “Carles Riba y sus dos traduccions de La Odisea”, dins *Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos*, vol. II, Sociedad Española de Estudios Clásicos, Madrid 1968, pàgs 18-24

Jordi CASTELLANOS, “El Noucentisme: ideologia i estètica”, dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, pàgs 19-39

Germà COLÓN i DOMÈNECH, “Pompeu Fabra, lexicògraf”, II Col·loqui Internacional “La lingüística de Pompeu Fabra”, Tarragona, abril de 2003, recollit a *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra*, col·lecció Germà Colón d'estudis filològics, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2003

Joan COROMINES, “Carles Riba i la llengua”, dins *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, Fundació Pere Coromines, Barcelona 2002, pàgs 309-314

Jordi CORS, “Carles Riba i Homer”, dins *Actes del II Simposi Carles Riba (Carles Riba:100 anys)* (1995), pàgs 23-35

Jordi CORS i MEYÀ, “Carles Riba i l'adaptació de l'hexàmetre al català en la seva traducció de l'*Odissea*”, dins *Els Marges*, 41, 1990, pàgs 39-56

Jordi CORS i MEYÀ, “La concordança bilingüe, un interessant suport lexicogràfic. Un cas concret, l'*Odissea*”, dins *Faventia* 12-13/1-2 (1990-1991), pàgs 401-429

Jordi CORS i MEYÀ, “Troballes expressives i opcions discutibles en al versió ribiana de l'*Odissea*”, dins *Faventia* 9/2 (1987), pàgs 5-39

Joan CREXELLS, “*Escolis*, de Carles Riba”, dins *Obra completa I. De Plató a Carles Riba*, La Magrana, Barcelona, 1996, pàgs 485-491

Miquel DOLÇ, “Carles Riba o la responsabilitat lingüística”, dins *Actes del Simposi Carles Riba* (1986), pàgs 25-32

Manuel FERNÁNDEZ-GALIANO, “Traduccions rítmiques i geni de la llengua”, dins *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XXV: *Miscel·lània Aramon i Serra III*. Ed. Curial, Barcelona 1983, pàgs 191-204

Gabriel FERRATER, “Els poemes de Kavafis”, *Serra d’Or*, II, novembre 1962, pàg.1

Gabriel FERRATER, “Les gramàtiques de Pompeu Fabra”, dins *Sobre el llenguatge*, a cura de J. Ferraté, Quaderns Crema, Barcelona 1981, pàgs 3-12

Josep Vicenç FOIX, “El català d’En Riba”, dins *Critèrion*, vol. 6, Barcelona, 1960 [recollit dins *Obres completes*, 4, a cura de Manuel Carbonell, Edicions 62, Barcelona 1990, pàgs 282-287]

Olivia GASSOL BELLET, “Carles Riba, un model d’intel·lectual per a una cultura en crisi. Els anys 50”, dins *La projecció social de l’escriptor en la literatura catalana contemporània*, a cura de Ramon Panyella, Punctum & GELCC, 2007, pàgs 351-363

Ferran GUARDIOLA i SALA, “Manzoni i Aribau”, dins *Serra d’Or*, gener 1984, pàgs 1-2

Horst HINA, “¿Dialecto o lengua? Sobre el estatuto literario del catalán en el Romanticismo”, dins *Estudis universitaris catalans*, vol.XXIII, *Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, Curial edicions catalanes, Barcelona 1979, pàgs 285-295

F. M. LORDA i ALAIZ, “Dues cales en la doble traducció de l’*Odissea* de Carles

Riba, dins *Estudis romànics* 13: 1963-1968. Estudis de lingüística i de filologia catalanes dedicats a la memòria de Pompeu Fabra:2, Barcelona 1968, pàgs 349-356

Jordi MALÉ, “”He parlat i per això he cregut”. La darrera poètica de Riba, entre Plató, sant Agustí, Paul Valéry i Ernst Cassirer”, dins *Els Marges*, 71, 2002, pàgs 107-125

Jordi MALÉ i PEGUEROLES, La “banalitat” de Josep Pla i André Gide. (Pla i el català literari als articles de Carles Riba”, dins *Revista de Catalunya*, 157, desembre 2000, pàgs 107-138

Jordi MALÉ, “*Terra erma* de T.S. Eliot: una traducció de Rosa Leveroni amb correccions de Carles Riba”, dins *Reduccions*, 71, octubre 1999, pàgs 26-58

Víctor MARTÍNEZ-GIL, “Algunes consideracions sobre l’edició de textos pre-fabrians”, dins *Els Marges*, 50, Barcelona 1994, pàgs 41-63

Víctor MARTÍNEZ-GIL, “Correctors i escriptors en la literatura catalana: el concepte de coautoria lingüística”, dins *Llengua & Literatura*, 8, 1997, pàgs 189-218

Jaume MEDINA, “El lèxic poètic de Carles Riba (Índex de freqüències de mots)” dins *Llengua i literatura*, 1, 1986, pàgs 305-357

Jaume MEDINA, “Noucentisme i Humanisme”, dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, pàgs 79-98

Jordi MIR i Joan SOLÀ, “Notícia de les darreres *Converses filològiques* de Fabra”, dins *Els Marges*, núm. 84. Hivern 2008, Barcelona, pàgs 97-100

Carles MIRALLES, “Elegia per a la nostra biblioteca de clàssics antics”, dins *Serra d’Or*, octubre 1967(?) pàgs 52-54

Carles MIRALLES, “Fabra i els escriptors”, dins *Jornades científiques IEC, Simposi Pompeu Fabra*, Secció Filològica sèrie jornades científiques 7, 2000, pàgs 159-180

Carles MIRALLES, “La traducció de Riba i la traducció de Ferraté. Kavafis”, dins *Suplement de cultura del diari Avui*, 02/09/2005, versió electrònica <http://www.avui/diari/04/abr/15/k40115.htm>

Joaquim MOLAS, “Ideari crític de Carles Riba” dins *Germinabit* núm. 65, agost-setembre 1959, pàg. 51

Josep MURGADES, “Apunt sobre Noucentisme i traducció”, dins *Els Marges* núm. 50, juny 1994, pàgs 92-96

Josep MURGADES, “ Carles Riba, entre Ors i Fabra”, dins *Actes del Simposi Carles Riba*, a cura de Jaume Medina i Enric Sullà, Barcelona 1986, pàgs 175-191

Josep MURGADES, “Eugeni d’Ors: verbalitzador del Noucentisme”, dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultral del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, pàgs 59-77

Josep MURGADES, “Notícia i tast de més textos desconeguts de Fabra”, dins *Els Marges*, núm. 84. Hivern 2008, Barcelona, pàgs 87-96

Francesc PARCERISAS, “Alguns canvis en el concepte de traducció”, dins *Els Marges*, 50, juny 1994, pàgs 86-92

Joana ROSSELLÓ, “El SV,I: Verb i arguments verbals”, dins *Gramàtica del català contemporani*, Empúries, Barcelona 2002, pàgs 1853-1949

Giuseppe E. SANSONE, “L’obra crítica de Carles Riba”, introducció a *Obres completes II*, Edicions 62, Barcelona 1967, pàgs 7-32

Sebastià SERRANO, “Les idees lingüístiques d’en Carles Riba”, dins *Actes del Quart Col·loqui d’Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Washington, DC., 1984)*, Publ.Abadia de Montserrat, Barcelona, 1985

Eudald SOLÀ, Pròleg a *Konstandinos P. Kavafis, Poemes traduïts i comentats per Carles Riba*, Clàssics Curial, Barcelona, 1978, pàgs 5-46

Joan SOLÀ, “Essència de la ideologia lingüística noucentista”, dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, 159-180

Enric SULLÀ, “Carles Riba”, dins RIQUER-COMAS-MOLAS, *Història de la literatura catalana 9*, Ariel, Barcelona 1987, pàgs 271-327

Enric SULLÀ, “Notícia”, dins Joan MARAGALL, *Nausica*, Text establert sobre el manuscrit de l’autor per Carles Riba, Ed. Ariel, Barcelona, 1983

Enric SULLÀ a cura de, “Carles Riba, *Jacinto Verdaguer*”, dins *Llengua i Literatura*, núm 1, Barcelona 1986, pàgs 451-472

Arthur TERRY, “La sinceritat de Carles Riba” dins *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publ.Abadia de Montserrat, Barcelona 1986, pàgs 223-245

Arthur TERRY, “La poesia i les narracions de Carles Riba”, introducció a *Obres completes, vol I (Poesia i narració)* Ed. 62, Barcelona, 1965. 2a edició (revisada i ampliada): novembre 1988, pàgs 7-39

Ramon TORNÉ i TEIXIDOR, “Les Anacreontiques traduïdes per Carles Riba (1913)”, dins *Faventia* 24/1, Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, Bellaterra, 2002, pàgs 161-178

Ramon TORNÉ i TEIXIDOR, “Una traducció primerenca de Safo per Carles Riba (II)”, dins *Faventia* 19/1, Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, Bellaterra 1997, pàgs 109-119

Ramon TORRENTS, “Notes de llengua a les versions de Kavafis per Carles Riba”, versió electrònica, 16/09/2004, <http://www.geocities.com/travesser/ALTERN/kavafis-o2.html>

Eduard VALENTÍ I FIOL, “Carles Riba, humanista”, recollit a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Curial, Barcelona 1972, pàgs 70-82

Eduard VALENTÍ I FIOL, “Carles Riba i la seva traducció de l’*Odissea*”, recollit a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Curial, Barcelona 1974, pàgs 83-99

Eduard VALENTÍ I FIOL, “L’adaptació catalana de l’hexàmetre en Maragall i en les traduccions de l’*Odissea* de Carles Riba, recollit a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Curial, Barcelona 1974, pàgs 100-120

- Monografies

Joan ALBERICH – Montserrat ROS, *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Ed. Enciclopèdia catalana, Biblioteca Universitària, Barcelona 1993

Albert BALCELLS – Enric PUJOL, *Història de l’Institut d’Estudis Catalans. vol. I, 1907-1942*, Ed. Afers, Catarroja-Barcelona 2002

Albert BALCELLS – Santiago IZQUIERDO – Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans, vol.2, de 1942 als temps recents*, Ed. Afers, Catarroja-Barcelona 2007

P. BERRETTONI – E. VINEIS, *Scritti sulla questione della lingua*, Classici Italiani Commentati, Loescher ed., Torí, 1974

Jordi BRUGUERA, *Història del lèxic català*, Biblioteca Universitària, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1985, 1986²

Francesco BRUNI, *L'italiano. Elementi di storia della lingua e della cultura*. Utet Università, Torí 1984

Emmanuel BURY, *Le classicisme*, Nathan Université, París 1993

Loreto BUSQUETS, *Aportació lèxica de Josep Carner a la llengua literària catalana*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona 1977

Germà COLON – Amadeu SOBERANAS, *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, Biblioteca Universitària, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1986, 1991²

Antoine COMPAGNON, *La Troisième République des Lettres*, Seuil, París 1983

DDAA, *Actes del II simposi Carles Riba*, Publ. Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 21, Barcelona 1995

DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987

DDAA, *In memoriam Carles Riba (1959-1969)*, Institut d'Estudis Hel·lènics – Departament de Filologia Catalana. Ed. Ariel, Barcelona 1973

Miquel EDO i JULIÀ, *Nova bibliografia carducciana*, Ixaliae libri, Barcelona, 2007

Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana*, Ed. Aqua, Barcelona, 1918, 1981⁸

Pompeu FABRA, *La llengua catalana i la seva normalització*, Ed. 62 i “La Caixa”, MOLC 28, Barcelona 1980

Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana*, Ed. Teide, Barcelona, 1956, 1986¹²

Pompeu FABRA, *Sintaxi*, Ed. Aqua, Barcelona, 1982

Joan FERRATÉ, *Carles Riba, avui*, Editorial Alpha, Barcelona 1955

Gabriel FERRATER, *La poesia de Carles Riba*, Edicions 62, col. “L’escorpí” 39, Barcelona 1979

Gabriel FERRATER, *Sobre el llenguatge*, a cura de Joan Ferraté, Edicions Quaderns Crema, Barcelona 1981

Josep FERRER – Joan PUJADAS, a cura de, *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, Fundació Pere Coromines, Barcelona 2002

Joan FERRER – Josep FERRER – Joan PUJADAS, a cura de, *Pompeu Fabra i Joan Coromines. La correspondència dels anys d’exili*, Fundació Pere Coromines/Curial, Barcelona 1998

Gabriella GAVAGNIN, *Classicisme i Renaixement: una idea d’Itàlia durant el Noucentisme*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 2005

Jordi GINEBRA i altres (ed), *La lingüística de Pompeu Fabra, vols 1 i 2*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, “Symposia Philologica”, 3, Alacant, 2000

N. IGLÉSÍAS, *Una revisió de Fabra, una crítica a la norma. L'obra lingüística de Josep Calveras*, CCG Edicions, Girona 2004

Xavier LAMUELA – Josep MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, Quaderns Crema, Assaig, Barcelona 1984

F.M. LORDA, *Carles Riba, traductor de la “Odisea”, análisis y motivaciones*, tesi doctoral, dirigida per Antoni M. Badia i Margarit, Univ. de Barcelona, 1968

Jordi MALÉ, *Carles Riba i el Noucentisme. Les idees literàries 1913-1920*, Ed. La Magrana, Barcelona 1995

Jordi MALÉ, *Carles Riba i la traducció*, Quaderns, 1, Punctum & Trilcat, 2006

Jordi MALÉ, *Poètica de Carles Riba. Els anys del postsimbolisme 1920-1938*, Ed. La Magrana, “Els orígens 53”, Barcelona 2001

Víctor MARTÍNEZ-GIL (coord.), *L'edició de textos: història i mètode*, Ed. Pòrtic, Barcelona 2001

Jaume MEDINA i Enric SULLÀ (ed.) *Actes del simposi Carles Riba*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 5, Barcelona 1986

Jaume MEDINA, *La plenitud poètica de Carles Riba. El període de les “Elegies de Bierville”*, Curial, edicions catalanes, “Textos i Estudis de Cultura Catalana”, 42, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1994

Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959) (Vols I i II)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba 71 i 74) Barcelona 1989

Josep MIRACLE, *Pompeu Fabra*, Ed. Aymà, Barcelona 1968

Carles MIRALLES, *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*, Edicions del Mall, Barcelona 1986

Joaquim MOLAS, *La literatura de postguerra*, Rafael Dalmau editor, Barcelona 1966, 1987²

Joaquim MOLAS tria de, *Lectures de poesia catalana*, Ed. 62, Barcelona 1968

Salvador OLIVA, *La mètrica i el ritme de la prosa*, Quaderns Crema, Assaig, Barcelona 1992

Francesc PARCERISAS i VÁZQUEZ, *Traducció, edició, ideologia. Aspectes sociològics de les traduccions de la Bíblia i de l'Odissea al català*, Tesi doctoral dirigida per Seán Golden, Departament de traducció i d'interpretació, Universitat Autònoma de Barcelona 1997

Xavier PERICAY – Ferran TOUTAIN, *El malentès del noucentisme*, Proa, La Mirada, Barcelona 1996, 1997²

Alexandre PORCEL, a cura de, *La crònica de Destino, vol.1 i 2*, Ed. Destino, Barcelona 2003

Enric PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, Ed. 62 i La Caixa, MOLC 5, Barcelona 1978

Josep M. PUJOL i Joan SOLÀ, *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*, Ed. Columna, Barcelona gener 1995, 2ª edició revisada juny 1995

Albert RICO – Joan SOLÀ, *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*, col. Biblioteca Lingüística Catalana, Universitat de València, València 1995

Mila SEGARRA, *Història de la normativa catalana*, Ed. Enciclopèdia Catalana, Biblioteca Universitària, Barcelona 1985

Luca SERIANNI i Pietro TIFONE (a cura de), *Storia della lingua italiana, vol 2: Scritto e parlato* Einaudi editore, Torí 1994

Maurici SERRAHIMA, *Dotze mestres*, Ed. Destino, Barcelona 1972

Joan SOLÀ (director), *Gramàtica del català contemporani 1-3*, Ed. Empúries, Barcelona 2002

Joan SOLÀ, *Lingüística i normativa*, Ed. Empúries, Barcelona 1990

Joan SOLÀ, *L'obra de Pompeu Fabra*, Ed. Teide, Col. "El Blau Marí", 8, Barcelona 1987

Joan SOLÀ, *Del català incorrecte al català correcte, Història dels criteris de correcció lingüística*, Ed. 62, Col. "Llibres a l'abast" 134, Barcelona 1977

Joan SOLÀ (ed.) *Sobre lexicografia catalana actual*, Ed. Empúries, Barcelona 1992

Joan SOLÀ i Josep M. PUJOL, *Tractat de puntuació*, Ed. Columna, Barcelona 1989

Leo SPITZER, *Critica, stilistica e semantica storica*, Laterza, Bari 1966

Leo SPITZER, *Marcel Proust e altri saggi di letteratura francese moderna*, Piccola Biblioteca Einaudi (1ª edizione nei "Saggi" 1959, 1ª ed. nella "PBE", 1971 2ª ed. 1997), Torí

Enric SULLÀ, *Una interpretació de les "Elegies de Bierville" de Carles Riba*, Ed. Empúries, Les Naus d'Empúries, Quaderns de Navegació, 14, Barcelona 1993

André THÉRIVE, *Le Français langue morte?*, Plon, París 1923

Eduard VALENTÍ i FIOL, *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Biblioteca de cultura catalana, 4, Ed. Curial, Barcelona 1973

Francesc VALLVERDÚ, *Dues llengües: dues funcions?*, Ed. 62, Barcelona 1970, 2ª revisada i actualitzada 1979

Francesc VALLVERDÚ, *L'escriptor català i el problema de la llengua*, Ed. 62, Barcelona 1968

Alan YATES, *Una generació sense novel·la?*, Ed. 62, Llibres a l'abast, 122, Barcelona 1975, 1981²

- Obres de Carles Riba (hi incloem també dues obres de Joan Maragall a cura de Carles Riba)

Obres completes, vols 1-2, a cura de J.-Ll. Marfany, "Clàssics catalans del segle XX", Ed. 62, Barcelona 1965-1967

Obres completes, vols 1-5, a cura d'E. Sullà i J. Medina, Ed. 62, Barcelona 1986-1988 (Aquesta nova edició inclou alguns textos no publicats anteriorment en forma de volum, a més de presentar-los tots en la versió original, sense censure)

Cartes de Carles Riba I, 1910-1938, recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola, Biblioteca Filològica, XVIII, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1989

Cartes de Carles Riba II: 1939-1952, recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola, Edicions de La Magrana, Barcelona 1991

Nausica de Joan Maragall, text establert sobre el manuscrit de l'autor per Carles Riba. Edició a cura d'Enric Sullà, Clàssics Catalans Ariel, Barcelona 1983

Joan MARAGALL, *Antologia poètica*, tria i pròleg de Carles Riba, Editorial Selecta, Barcelona 1954, 1967²